
BIJELA TEHNIKA

DAŠA DRNDIĆ

Svibanj je 1992. Točnije, 14. je svibnja 1992, jutro. Dan je sunčan, gotovo ljetni. Četrdesetdvo-
dišnja kućanica Antonia Host, majka dvoje djece
(trinaest i šesnaest), nosi smeđu putnu torbu, krtu,
ispucanu od stajanja, od prašine i suhog zraka, od
ne-putovanja, od ne-odlaženja, od ne-dolaženja bi-
lo komu, bilo čemu. Kućanica Antonia Host za so-
bom ne zaključava vrata i napušta svoje dvorište. Po-
suđe je oprano, kreveti namješteni, cvijeće je šareno
i rascvjetano, Antonia Host pjeva *Bella ciao sotto voce* a
kosa joj, svježije obojana, prošarana crvenim prame-
novima i moderno podšišana — leprša, ljulja se dok
hoda. *Lijepa mi je kosa*, kaže Antonia Host. *Sjaji se. Bella
ciao, bella ciao, ciao, ciao*, pjevuši Antonia Host i korača.
Ne bi se moglo reći da je Antonia Host tužna.

Antonia Host sjeda u vlak i stiže u luku
dva sata prije polaska broda za jug Evrope. U ribar-
skoj konobi jede lignje na žaru i blitvu s maslinovim
uljem, popije čašu merlota i kavu bez mlijeka i šeće-
ra. Kupi kabinu. Putuje dva dana. Gleda u more.
Pjevuši. Stiže u mediteranski grad. Unajmljuje sobu.
Gleda u more. Pjevuši. Dobuje prstima. Stalno klju-
ca prstima, brzo i meko, kao da bubnja po zategnutoj
koži afričkog tam-tama. Od njenog života dijeli je ti-
suću kopnenih kilometara i tko zna koliko morskih
milja. A možda ju ne dijeli ništa, ni od čega.

Mediteranski grad čuven je grad povije-
sno, to je stari grad s raznim mrtvostima ali je glazba
u njemu živa. To je grad sa živom muzičkom akade-
mijom, nadaleko poznatom. Sutradan po dolasku,
Antonia Host na bosc noge navlači sandale s visokim
potpeticama, crne, i u uskoj haljini od šantunga, ta-
kođer crnoj, kuca na vrata ravnatelja Akademije.
Dan je sunčan, još ljetniji, još topliji od dana u gra-
du koji Antonia Host napušta a koji leži podno hra-

stove šume, ovaj ovdje grad ima borova u izobilju. Nebo je bezobrazno plavo, *nebo je perlin plavo, nebo pjeva*, kaže Antonia Host, *i lijepo sam našminkana*. Antonia Host ima zelene oči i elegantnu visinu. Antonia Host diše duboko i ravnomjerno. *Volim svoja crvena usta i svoju crvenu kosu*, kaže. *Volim svoje kukove, to su ozbiljni kukovi i oni nose pjesmu, a moja haljina otmjena je*, veli.

Ravnatelju Akademije Antonia Host predstavlja se kao Lydia Paut.

Ovdje sam diplomirala davno, kaže. *Pijanistica sam*, kaže. *Podučavala bih studente. Zovem se Lydia Paut*. Tako veli.

Počnite s privatnim instrukcijama. Poslije ćemo vidjeti. To kaže ravnatelj, vrlo uljudno, vrlo susretljivo.

Kao Lydia Paut, Antonia Host postaje omiljena u nekada utvrđenom gradu, danas je to sunčani grad i otvoren sa svih strana. Lydia Paut, alias Antonia Host, svira na komornim koncertima, svira i solo partije. Svira na otvorenom, svira u kamenim dvoranama u kojima njena ramena zebu. Publika je međunarodna i probrana. Dvije godine poslije, ravnatelj konzervatorija (onaj isti) kaže joj: *Draga Lydia, postanite moja zamjenica*. Antonia Host odnosno Lydia Paut kaže: *To će me usrećiti*.

Lydia Paut ima prijatelje. Lydia Paut ima stan, ima glasovir, ima nove uspomene. *Moje stare uspomene prostrane su kao jedra, bijele su kao plahte, moje uspomene lepršaju kao aveti i na njima ne piše ništa*, kaže Lydia Paut kad ju netko za njezinu prošlost pita iako ju malo tko bilo što pita, takvi su tamo ljudi. Gledaju svoja posla. Lydia Paut uči nove jezike. Lydia Paut se smije.

Prođe pet godina. Život je lijep. *Ponekad šecem kamenim ulicama bosa, noću*, kaže Lydia Paut. *Kamen zrači toplotu sunca*.

Novogodišnji je koncert. Lydia Paut svira Liszta. Grad diše svečano, u njemu trepere mnoga mala svjetla, srebrna. Noći su hladne i suhe. Valovi bijesne ali ne ulaze u grad. Nakon koncerta Lydiji Paut prilazi debela žena i kaže:

Ti nisi Lydia Paut. Ti si Antonia Host. Ja vas poznajem obje. Zajedno smo studirale u ovom ovdje gradu, davno.

Lydia Paut (Antonia Host) promatra debelu ženu razrogačenih očiju. *To je nemoguće, veli. Nikada vas nisam vidjela*.

Ubrzo potom Antoniju Host, i dalje uvjerenu kako je ona Lydia Paut, helikopterom (prisilno) transportiraju u onaj njezin bivši grad, listopadni. Na pisti ju čeka muž, poznata javna ličnost, političko-vjerska. Čekaju je njezina djeca, sad već punoljetna. *Tko ste vi?* pita Antonia Host. *Ja vas ne poznajem*.

Antoniju Host odvede na psihijatrijsku kliniku na kojoj liječe njezinu amneziju, iskorjenjuju njezinu fugu. *Vratit ćemo vas u život*, kažu.

U koji život? upita Lydia Paut i nakon toga zauvijek zašutje.

kratka biografija Antonije Host

107 Antonia Host odrasta u fanatično religioznoj katoličkoj obitelji. Unatoč tome što javno zagovaraju stroge moralne norme, njezini roditelji bjesomučno jedan drugog optužuju za bračne nevjere, toliko se optužuju, toliko viču, toliko užasnih riječi izgovaraju u kasnim noćnim satima, pijani, da Antonia počinje sumnjati u zakonitost svog začeca. *Razvod ne dolazi u obzir*, ponavljaju roditelji Antonije Host na sve učestali- je prijedloge prijatelja i rodbine. *Bilo bi to svetogrдно i bogohulno*, kažu. Tako roditelji Antonije Host ostaju zajedno “dok smrt ih ne rastavi” i uzajamnu netrpeljivost iskaljuju na svojim dvjema kćerima. Antonia živi zazidana u svijetu zabrana. Bez izlaza, bez druženja. U nijemoj samoći, u plisiranim haljinicama od tvida, do grla zakopčana. S punim ormarom bijelih ovratnika i kukičanih dokoljenica, s teretom od mutnosmeđih pletenica na leđima i s košmarima u glavi. Antonia ima stariju sestru, Magdalenu, s kojom dijeli tajne kojih zapravo i nema. Pa tako živi. Ali, kad Antonia puni sedamnaest godina, Magdalena umire. Antonia je neutješna. Antonia postaje šutljiva, zapravo još šutljivija. Antonia ne sluša muziku koju je nekada voljela. Antonia više ne svira na klaviru, više ne vježba. Nakon mature, roditelji Antoniju šalju na konzervatorij, u grad na jugu Evrope. U gradu na jugu Evrope Antonia dijeli stan sa studenticom Lydijom Paut. Lydia Paut vesela je i privlačna djevojka prirodno crvene kose. Lydia Paut je dobra. Lydia Paut voli Antoniju Host. Zahvaljujući njoj Antonia Host stječe prijatelje i vedrinu. *Ti si moja nova sestra*, kaže Antonia svojoj prijateljici Lydiji.

Ali, ali. Na petoj godini studija Lydia Paut zaljubljuje se u mladog stomatologa. Antonia Host sa zaljubljenim parom odlazi na ples i na izlete. I, naravno, počinje gajiti tajnu naklonost prema zaručniku svoje “sestre”. Što je, s obzirom na njezin odgoj, nedopustiva rabota, neoprostiv grijeh. Izmučena ljubomorom i neuzvrćenom ljubavlju, Antonia Host vraća se u kavez svog djetinjstva. Lydia Paut napušta studij, udaje se i s mužem odlazi u drugu zemlju, prekooceansku. Antonia Host, snuđena i povučena, diplomira ali nevoljko i udaje se za čovjeka prema kojem je i fizički i psihički ravnodušna, kažnjavajući se zbog svoje nesavladive čežnje za “zabranjenim voćem”. Život uz čovjeka konzervativnog svjetonazora, odanog vjernika, protivnika zabavne glazbe i suvremenih filmova, protivnika pobačaja, protivnika samostalnih zaposlenih žena, protivnika lezbijki i homoseksualaca, protivnika agnostika i ateista, o komunistima da ne govorimo, protivnika mode, protivnika bojene kose i šminke, protivnika parfema, protivnika kavana, duhana, vina i kave, čovjeka fanatično odanog zdravom životu od kojeg i najjači oboljevaju, za Antoniju Host postaje nepodnošljiv. Studentski dani provedeni u gradu na jugu Evrope pretvaraju se u njezinoj mašti u bajku koju je, svojom krivicom dakako, ispustila iz

ruku i koja se razbila u paramparčad a ona ih dodatno mazohistički samljela u prah. Da nevolja bude veća, nakon duže bolesti, Antoniji Host umire mlađa, muzički iznimno nadarena kći, njezina miljenica. To se zbiva 10. svibnja 1992. Nakon pokopa, Antonia Host odlazi frizeru i kaže: *Napravite mi crvene pramenove*. Tri dana poslije, 14. svibnja 1992, Antonia Host uzima zapečenu putnu torbu od bljutavosmeđe plastike i bez objašnjenja napušta kuću te (za okolinu) — nestaje bez traga.

Fuge — male prijateljice naših stvarnosti, neuništive. Ponekad zbirci bezazlenih fuga, pokornim fugicama nalik na odane psiće koji nam skakuću za petama, dodajemo nove, neuhvatljive fuge s okusom snova. Iz tko zna kojih sve skladišta zapravo iskopavamo fuge za koje mislili smo da su mrtve. Naše fuge naša su vjera, naš zdrav razum, naši bogovi, one su mir kojim kitimo svoje živote kao što kitimo božićna stabla, katkad pretjerano. Kako bismo inače, kako? Pod fugama toplo je, one su šator naših dana. Uz njih i s njima ušetavamo u vrijeme ništavnih boli. Kad naiđu dobri ljudi, a oni obožavaju nailaziti samo da bi nas usisavali u svoje živote čupajući nas iz naših, mi kažemo — u redu. I čekamo da nikne zametak nove fuge koji se kao ton tajanstvene melodije izvija iz daha i raste i raste dok ne postane simfonija u koju uranjamo. Netko namigne, zagrlji svoju fugu i zaplovi. Netko se namršti, zavuče fugu u njedra i korača dalje kao da ništa se ne zbiva, netko fugi kaže iš, okrene joj leđa i — ugasi se. Ti ugašeni, bezfugi ljudi movaju se svuda, svuda. To su pokretni sadreni oklopi koji se ukrućeni kreću ovim planetom i ponekad kao duhovi tule, pjevaju svoju jeku, svoju šupljost. Kad nastupe velike kiše, kad puknu poplave, oni se tope, rastaču se ni u što, samo tada. Kada dođu suše, oni pucaju i odašilju jeziv zvuk, prijeteći. I tako stalno, iz života u život, svakodnevno.

108

Ovo je kao bajka, sve ovo.

Bajki ima i košmarnih. U bajkama obitavaju i čudovišta i vile, patuljci i divovi, u njima događaju se umorstva malena i velika, u njima smrti su nježne, ljubavne, ali i okrutne i osvetničke. U bajkama umorena bića oživljavaju, ovako il' onako, dok neka nikada više ne ožive, nestanu, odu, a priča ipak teče dalje. Bez tih izbrisanih (umrlih, umorenih) junaka bajka se snalazi jer, tako je i zamišljena, da bude s trzajima, tu i tamo. Ovo je kao bajka, sve ovo, naši životi danas. Izvan pameti je.

Ovo je stanje bolesti — nalik na stanje nakon razlaza dvoje ljubavnika, nakon razlaza koji nameću okolnosti a ne želje. Stanje mučnine, stanje stasisa. Ovo je život koji nikako da “legne”; on žulja i škripi kao socijalističke cipele. Ovo je iščašen život kao sjena.

Ovo su mrlje.

Stvari se raspadaju; središte ne drži.

*Turning and turning in the widening gyre
The falcon cannot hear the falconer;
Things fall apart; the centre cannot hold;
Mere anarchy is loosed upon the world,
The blood-dimmed tide is loosed, and
everywhere*

*The ceremony of innocence is drowned;
The best lack all conviction, while the worst
Are full of passionate intensity.*

Upoznala sam čovjeka koji je skupljao *Male prinčeve*. Ostale knjige nije skupljao, skupljao je samo *Male prinčeve*. Imao je *Malog princa* na četrdeset i sedam jezika, sve raznih veličina, s crtežima u boji i s crtežima bez boje, *Malog princa* u povezu tvrdom, *Malog princa* u povezu mekom i *Malog princa* okljaštrenog, bez poveza, kusog. Možda sad ima više od četrdeset sedam *Malih prinčeva*, ne znam, taj čovjek nestao je iz mog života davno i nejasno mi je kako to da sam ga se sada sjetila, tokom ovog prisilnog bijega. Taj čovjek možda nije ni živ, kad sam ga srela bio je star i pušio je lulu u velikoj praznoj kući negdje u Americi. U njegovoj kući nije bilo namještaja (bilo je malo namještaja, uglavnom vrtnog, na rasklapanje, kao da svakog trena taj čovjek kani nekamo otići, kao da sprema se na odlazak — ili na čekanje) i taj čovjek šetao je kroz svoje odaje sam. Možda je taj čovjek doista čekao da mu se nešto (ili netko) vrati, ali to je, danas vidim, besmisleno. Ako je taj čovjek umro, što li se dogodilo s njegovim *Malim prinčevima*, što? U satima dokolice trebalo bi to istraživati, to, jesu li njegovi *Malih prinčevi* sad razbacani naokolo po svijetu, jesu li završili u kakvom sjevernoameričkom smeću pa reciklirani u nove priče.

110

Pessoa često ide mi na živce. Kao kad zubar svrdlom ruje oko ogoljenog nerva, tako on kopa. Čačka po sebi i oko sebe. Izbezumljeno, sažaljivo, samosažaljivo, rijetko kad ljutito, a opet...

Tko to govori, on ili ja?

Ne znam jesu li ovi osjećaji sporo ludilo neutješnosti, ili su reminiscencije nekog drugog svijeta u kojem smo boravili — ukrštene i izmiješane reminiscencije, poput stvari viđenih u snu, besmislenih u obličju što ga vidimo, ali ne i u ishodištu ako ga znamo. Ne znam jesu li postojali drugi ljudi koji smo bili, a čiju veću potpunost danas osjećamo kao njihove sjene na neki nepotpun način — izgubila se čvrstoća i mi smo ju sebi loše oblikovali samo u dvije dimenzije, u sjeni u kojoj živimo.

Fernando, rekla je Pessoa njegovu baka Dionisia prije nego što je umrla u ludnici, *Fernando*, postat ćeš meni sličan jer krv je izdajnik. Čitavog života vući ćeš me sa sobom. Život je ludilo i ludilom ćeš do smrti puniti džepove.

Jedne noći u Fernandovoj lubanji oglasio se Alberto Caeiro, blijed, plavokos i plavook. *Ja sam tvoj otac i tvoj gospodar*, rekao je. *Umrijet ću od tuberkuloze u selu Ribatejo, u naručju svoje velike debele tetke. Takav je život*, odgovorio je Pessoa, *zagonetan. U njemu sve je skriveno, pa i ti.*

Kad je Alberto Caeiro umro, Pessoa nije plakao, vodio je ljubav s Ophelijom Quéiroz, malom tajnicom iz firme u kojoj je radio. *Evo ti jedna pjesma*, rekao je Alvaro de Campos, dekadentni futurist i nihilist s kojim Pessoa je povremeno pio, najčešće u malom restoranu po imenu "Pessoa", gdje je Bernardo Soares na salvetama i istrošenim autobusnim kartama krišom bilježio svoje nemire. Saslušavši stihove Alvara de Camosa, Pessoa se veoma potresao. *Divna ti je pjesma*, rekao je. *Ima mnogo mladića koji nalikuju na djevojke. Čak upotrebljavaju kremu protiv bora oko očiju. Nježni su i vole tijesnu odjeću. I nakit. Raskinut ću vezu s Ophelijom.* Jednoga dana Ophelia je na posao došla u zelenoj haljini sa žutim cvjetovima i sa žutom mašnom u crnoj kosi. *Često prolazim pokraj istog prosjaka*, rekao je Pessoa Opheliji. *Njegov smrad dugo me potom slijedi. Zbogom predraga Ophelijo. Pisao sam stihove za sve ljude svijeta, a jedino moja papiga umije ih recitirati.*

Kako se snalaze gluhi? S kim razgovaraju, koga čuju, gdje su njihovi glasovi? Zar je moguće da u glavama gluhih zjapi crna rupa tišine? Da se rodio gluhi, Pessoa se možda ne bi učetverostručio, ostao bi sam. I nijem. Vraćajući se s posla ruku pod ruku s čednom Ophelijom koja u ljubičastoj zimskoj jakni drhti, promatrao bi žohare kako se pare.

I Proust mi ide na živce. Njegove knjige sad samo promatram izvana, ne dolazi u obzir da ga čitam. Zato ga neću citirati.

Vele, neki tamo Japanac uzgaja bonsai-maćiće, patuljaste. Smjesti ih u boce, u analni otvor stavi im sondu čiji slobodni kraj provuče kroz grlič, onda ih kroz tu sondu hrani. Hrana nije prirodna hrana nego kemijska hrana koja životinjice ujedno i sterilizira. Mačići s vremenom poprime oblik boce. U boci, ne mogu se micati, ne mogu se kretati, ne mogu se čistiti a boca je najčešće četvrtasta pa tako jednoga dana i mačići postanu četvrtasti.

Mogli bi u boce smještati i ljude; ti ljudi također ostali bi mali, postali bi čovječuljci, patuljci, koji iskolačenih očiju gledaju kroz staklo i možda samo miču usnama. Ti čovječuljci i čovječuljice, te ljudske nakaze, mogle bi se staviti na police kao ukrasni ljudi. Na policama bilo bi puno staklenki s gomilom minijturnih humanoidnih stvorova koji dišu, zapravo dahću, pa bi staklenke bile zamagljene. Vladala bi tišina. Živa tišina, ritmična i valovita, ljudska. Ljudska tišina.

U jednoj ludnici na jugu, možda i na sjeveru, zatočenici zašili su sebi usta — kirurškim koncem, svilenim. Kirurški konac jak je konac. Prilikom šivenja zatočenici su koristili (široki) kosi bod pa su svaka usta zašivena u tri, najviše četiri poteza. Bila je to (nijema) pobuna bolesnika protiv osoblja koje im se uopće nije obraćalo. U umobolnici zavladao je tada još veće bezglasje, golemi muk koji danas kao para, kao dim, kulja iz stropova i zidova ruševne zgrade u nigdini i u oblacima penje se prema nebu; za crnih noći (moonless nights), to isto bezglasje, taj zlokobni ljudski muk, navodno luđački, vraća se kao lahor; kao paperjasta kiša on pada na mutna okna našeg azila u nedođiji i, da bi preživjeli, jer to je jedini njihov zrak, bolesnici njime, tim kužnim ali bezmirisnim lahorom, tom nevidljivom paučinom šutnje, pune svoja sad već sipka, rastresita pluća. Krajolik oko ludnice zapečaćen je, skamenjen, kao crtež nepomičan. On leži pod lavom tišine satkane od nečujnih koraka koji meko šušte jer izljevaju se iz te umobolnice u kojoj sve papuče su od filca.

Taj krajolik, ta umobolnica, ta ludnica našeg vremena, svoje ostatke posijala je svuda, i preko mora. Kao iskopine, kao fosili naše povijesti oni izviru, u ovom obliku ili onom, izviru svakodnevno i stvaraju veliku jezu koja nagoni na povraćanje.

Recimo, one staklenke.

One staklenke u koje nisu smješteni gore zamišljeni a ipak postojeći humanoidni stvorovi oblikovani u tišini literarnog maštanja, ljudi koji stoljećima

prave zlokobnu buku, one staklenke u koje zapravo trebalo je još odavno početi slagati, konzervirati i hermetički zatvarati primjerke opoganjene ljudske sorte, za kaznu; one staklenke u jednoj istinskoj ludnici nekada zvanj Am Steinhof a kasnije, radi mira u duši i radi prisilnog zaborava preimenovanoj u Otto Wagner Spital; one staklenke koje na policama pola stoljeća i više čekaju u podrumskoj memli Evrope, u podrumskom mraku Beča; one staklenke u kojima plutaju dječji mozgovi, ne zna se točno koliko, koliko dječjih mozgova, jedni kažu OKO 500, drugi OKO 600, treći OKO 770 mozgova

neki, radi preciznosti, vele 772 dječja mozga, odnosno 789 dječjih mozgova — sitnica, ta mala razlika od 17 cerebralnih masa

113 djece u dobi od 6 mjeseci do četrnaest godina, navodno oštećenih mozgova, mahom bezimernih, izvučenih iz lubanjica eutanaziranih malih pacijenata dječje bolnice Spiegelgrund u sklopu psihijatrijske klinike Am Steinhof danas znane kao Otto Wagner Spital, a sve u cilju poboljšanja ljudske rase, u cilju poboljšanja ljudskog uma, umobolnog. Uredno poslagani, obilježeni naljepnicama kao staklenke Konfitürea u ostavi vriedne domačice, ti sačuvani a mrtvi mozgovi prošlosti zvone, odzvanjaju naše danas.

Žovem se Johann. Rođen sam u Beču 1931. Soboslikar sam, imam obitelj, odraslu djecu, zdravu. Imam unuke. Imam noćne more. Proveo sam tri godine u Spiegelgrundu kao pacijent doktora Heinricha Grossa. Bilo mi je tada deset godina. Prije suđenja odveli su nas u bolnički podrum. Staklenke su hermetički zatvorene i prekrivene debelim slojem prašine. Mozgovi su očuvani, kažu. Plivaju u formaldehidu, vele. Formaldehid ima prepoznatljiv miris. Ne vjerujem da su mozgovi očuvani. Dr. Gross i članovi njegove ekipe po tim su mozgovima kopali, čeprkali, a i da su očuvani, što se s njima danas može, što? To su ipak mrtvi mozgovi, ne pulsiraju, blijedi su. To su mekani moždani fosili, to su mumificirani mozgovi, iznutra rastočeni, možda čak i šuplji.

Kad bi Gross ušao u bolničku sobu nismo mogli disati, dah nam je presijecao ledeni vjetar.

Doktor Heinrich Gross, nekadašnji šef dječjeg odjela bolnice Steinhof i tvrdokorni nacist, danas ima osamdeset i šest godina. On sjedi na optuženičkoj klupi i u čudu promatra soboslikara Johanna. Smiješi se. Oslonjen je na štap sa srebrnom drškom. To je skupi štap. Odijelo mu je preširoko. *Ja sam psihijatar, kaže doktor Gross, ja znam kad netko konfabulira. Ovaj čovjek ima bujnu maštu, njemu se priviđaju ljudi i događaji. Ovaj čovjek trebao bi se liječiti.*

U zimskim noćima ostavljali su nas polugole na balkonima. Umirali smo sporo. Ja nisam umro. Davali su nam injekcije i sedative i mi smo na tim balkonima prvo drhtali, onda bismo zaspali, onda bismo dobili upalu pluća.

114

Gross se svoje prošlosti uopće ne sjeća. Suđenje se prekida jer doktor Heinrich Gross nema nikakvo sjećanje, ničije sjećanje, ni svoje ni sjećanje svojih pacijenata, ni povijesno sjećanje. On tavori u lažnoj fugi, u fugi prijetvornosti ili demencije, ne zna se nit' će se ikada saznati. Bez sjećanja nemoguće je dozvati prošlost. Postoje dokazi, mala sjećanja uskladištena u lubanjama onih koji više ne postoje. Ti preparirani dokazi šezdeset godina plutaju u formaldehidu, ali oni nisu dovoljni dokazi. Sudski psihijatar optuženog nekadašnjeg SS psihijatra Heinricha Grossa, a nakon 1950. pa sve do 1998. i svog uvaženog, visokopla-

ćenog kolegu, uz to aktivnog pedijatra-neurologa s desetinama znanstvenih radova o deformacijama mozga, proglašava senilnim a sudac Karlheinz Seewald oslobađa ga krivnje. Doktor Heinrich Gross umrijet će prirodnom smrću kao nevin i slobodan čovjek.

Ja sam Waltraud Haupl. Imam karton svoje sestre Annemarie iz 1943. Annemarie primljena je u Spiegelgrund zbog rahitičnih promjena na kostima. Doktor Gross ju je uključio u svoj program eutanazije mentalno retardirane djece. U kartonu se navodi terapijska dijeta izgladnjivanja, bijela kava s komadom kruha jednom dnevno. Moja sestra umrla je u svojoj četvrtoj godini. Težila je devet kilograma. Nisam još dobila njezin mozak. Voljela bih da mi ga date. Voljela bih taj mozak pokopati.

115

Bolnica Am Steinhof (Otto Wagner Spital) smještena je u prekrasnom parku s paviljonima u jugendstilu. U njoj do 1945. radi i istražuje krema austrijske i njemačke medicine. Sagrađena 1907, dugo važi za najveću i najmoderniju bolnicu u Evropi. Tridesetak godina kasnije, 1940, postaje jedan od četrdeset centara za provođenje nacističkog programa Aktion T4, programa za usmrćivanje fizički i psihički hendikepiranih bolesnika svih uzrasta, licemjerno nazvanog programom za eutanaziju. Program Aktion T4 dobio je ime prema berlinskoj adresi Tiergartenstrasse 4 na kojoj se nalazila velebna vila, firerov stožer; tu ekipa monstruoznih truloumnih bolesnika tada na vlasti, kroji plan o era-

dikaciji patološkog ljudskog gena, o provođenju higijene ljudske rase, o čišćenju za njih nepodobnih. Ali, istine radi, eugeničke teorije, ideje o sterilizaciji i eutanaziji ljudi s nedostacima prvi put javljaju se u Sjedinjenim Državama i u Švedskoj dvadesetih godina prošloga stoljeća. Nacisti ih “samo” preuzimaju i sprovode u djelo.

Ja sam Friedlova mama. Živjeli smo u malom mjestu stotinjak kilometara od Beča. Ruske trupe bile su već u Austriji. Padala je strašna kiša potkraj travnja 1945, padala je danima. Uželjela sam se Friedla; dva tjedna ležao je u Spiegelgrundu, u Spiegelgrundu rekli su mi dođite za tri tjedna, rekli su mi Friedl ima upalu pluća. Nisam htjela doći za tri tjedna, došla sam tada, za dva tjedna, dvadesetog travnja. Oni su slavili Hitlerov rođendan. Na odjelu rekli su mi dođite sutra. S mene je kapalo. Noge su mi bile mokre. I kosa mi je bila mokra. Puhao je vjetar. Zaboravila sam rukavice. Kišobran mi se slomio. Bio je to plavi kišobran na žute točkice. Imala sam smeđe čarape. Rekla sam, želim vidjeti Friedla. Ako želite vidjeti Friedla, potražite ga sami, odgovorila mi je sestra. To nije bila neprijatna sestra, u lijevom uglu usana zalijepila joj se mrvice od kolača, čokoladnog. Pronašla sam Friedla. Ležao je u krevetu s rešetkama. Rešetke su bile oguljene. Svi kreveti na tom odjelu imali su rešetke. U svim krevetima na tom odjelu ležala su djeca u malim kavezima, nepomično. Ta djeca nisu plakala, kunjala su. Imala su poluotvorene oči, teške kapke. Provukla sam ruku kroz rešetku, pomilovala sam Friedlov obraz; njegov obraz bio je hladan. Evo mame, rekla sam. Friedl me nije prepoznao. Nije se ni pomakao. Otišla sam kući i vratila se nakon tri

dana. Kiša je još uvijek padala. Došla sam po sina, kazala sam liječniku, vodim ga kući. Spiegelgrund bila je najbolja bolnica u Austriji. Nitko pametan u Spiegelgrund ne bi posumnjao. Rekli su mi nema vašeg sina, srce mu je otkazalo. Sestra je pogledala u karton. Da, Friedl je umro, umro je jučer u četrnaest sati i devetnaest minuta, izjavila je sestra. To nije bila ona sestra s čokoladnom mrvicom u uglu usana. Bila je to glavna sestra, stroga. Tražila sam neki papir, neku dijagnozu, neki izvještaj o smrti moga sina. Ništa mi nisu dali. Velika je gužva, rekli su mi. Onda sam ja kazala dajte mi njegovo tijelo, hoću njegovo tijelo, to hoću. Stroga glavna sestra rekla je — on je pokopan na bolničkom groblju, dogovorite se s grobarima. Na bolničkom groblju ugledala sam mnogo otvorenih raka, sve su rake bile blatnjave, natopljene kišom, pune vode. Došao je kamion natovaren papirnim vrećama. Kiša je ras-kvasila papir, vreće su se raspadale, iz vreća su ispadali mali udovi, dječji, male bose noge, male ru-ke. Prošlo je pedeset i pet godina. Dobila sam karton svoga sina. Odveli su me u podrum Spiegelgrunda, danas se ta bolnica zove po Ottu Wagneru. Otto Wagner bio je arhitekt, rekli su mi. Nikada nije bio nacist, zato su bolnici dali njegovo ime. Odveli su me u podrum. Tamo sam našla mozak svoga sina. U staklenki. Rekli su mi, uzmite Friedla. Sada ga možete pokopati.

Sa završetkom Drugog svjetskog rata nije okončano i ubijanje hendikepirane djece. Posljednja žrtva pomahnitalih liječnika-eksperimentatora četverogodišnji je Richard Jenne, umoren na dječjem odjelu državne bolnice Kaufbeuren-Irsee u Bavarskoj tri tjedna nakon bezuvjetne kapitulacije Njemačke.

Uz zdušnu suradnju znanstvenika, studenata, medicinskog osoblja i nacističkih dužnosnika, njemački i austrijski liječnici od 1934. do 1945. godine diljem Evrope prisilno steriliziraju 375.000 žena i muškaraca kojima su navodno dijagnosticirani takozvani nasljedni psihofizički deformiteti. Umoreno je preko 5000 djece i 80.000 odraslih psihijatrijskih bolesnika. Većina tih liječnika nikada nije izvedena pred sud; oni su ostali šefovi bolnica i odjela, objavljivali su svoja znanstvena otkrića, nagrađivani su za svoje stručno pregalaštvo i umirali kao ugledni građani. U blaženstvu sveopćeg zaborava.

Zvala se Živka, ne znam je li još živa. Zovite me Žile, zovite me Žile, ponavljala je, zvali smo je Žile. Liječila ju je moja majka koja je govorila, njih uopće ne treba liječiti. Pacijenti moje majke dolazili su nam u posjet a praznikom i na ručak, ponekad više njih odjednom. Neki pacijenti doduše nisu dolazili. Neki pacijenti moje majke bili su tihi, neki nisu bili tihi. Moja majka voljela je svoje pacijente.

Žile se šišala škaricama za nokte, kratko i neravno. Voljela je pokazivati svoje donje rublje, vidi kako je čisto, govorila je, ja sam čista žena. Žile je bila debela ali čvrsta, pričala je mnogo i brzo a mirisala je na *baby cream* i orahovo ulje. Mojoj majci redovito je donosila cvijeće na grob, kakva je situacija danas, ne znam, sve je daleko, pa i grob moje majke. Ako je Žile umrla, cvijeće vjerojatno donosi još samo Elsa koja je stara i besmrtna. Žile je uz cvijeće palila žute voštanice, žute voštanice odmah su se gasile jer na grobu moje majke stalno pirka zbog onog bora. Bor smo nakon Nove godine iz saksije presadili uz majčino uzglavlje prije tri desetljeća točno. Bor je tada bio mali, sad je visok. Kako se toliko uspio razgranati začudno je, na grobljima vladaju tjesnoća i gužva, prenaseljenost općenito. Bor maše, kao da veli dođite, a možda kaže — bježe' te!, i ljulja zrak, škropi ga mirisom mediteranskim. To je čudno. Grob moje majke jedan je kontinentalni grob u kojem leže slikar također mediteranski i njegova žena Marija u sanducima ulaštenim i potamnjelim. Njihovi ostaci, smješteni unutra davno, već su rastruljeni, skroz od krtih kostiju i sivog praha, lišeni najmanjih naznaka ljudskog oblića. To su činjenice iščašene, izvan konteksta nekadašnjih života ljudi u tom grobu, života skrojenih kao pjesma, slanah i osunčanih. Mali presađeni novogodišnji bor kupljen u saksiji od gline na golemoj gradskoj pijaci, beogradskoj, također je izmješten, također je zakopan, ukopan, tamo gdje mu mjesto nije. Tako, ja sam sada blizu mora, moja majka nije, a ovdje blizu mora nemam nijedan važan grob, niti jedan grob za došetavanje.

U Laodamiji, za lijepih poslijepodneva živi stanovnici posjećuju mrtve i otkrivaju vlastita imena na njihovim kamenim pločama: slično gradu živih i ovaj grad pripćuje svoju priču o naporima, bjesovima, iluzijama, osjećajima; samo što je ovdje sve nužno, oslobođeno slučajnosti, uladičeno, dovede-

no u red. Da bi se osjetila sigurnom, Laodamija živih osjeća potrebu da u Laodamiji mrtvih potraži objašnjenje o samoj sebi, čak i uz opasnost da pro- nađe više ili manje od traženog; objašnjenje o više no jednoj Laodamiji, o različitim gradovima koji su mogli postojati ali nisu, ili pak djelomična, protur- ječna i nedostatna tumačenja.

Žile je nosila najlonske kombinee obrubljene najlonskim čipkama, žućkaste, jer najlon s vremenom požuti. Žile je obožavala sve najlonsko i sve plastično, i najlon i plastika za nju bila su svemirska otkrića, magična. Plastične posude raznih oblika i veličina, živih boja, i dilema koju odabrati, koju? ona bi SVE, lako se peru i nema- ju neprijatnu težinu. Najlonska odjeća nestašna je, stane u šaku a kad se šaka otvori ona iskoči, prostre se bez nabora, oh, voljela bih biti takva žena, plastična i najlon- ska i šljašteća, govorila je Žile.

Žile mi je darovala plastični stolnjak, bordo, s kašmirskim šarama koje dosljedno nestaju, gube obrise i uplovljavaju u jednobojnost. Žile je inače obožava- la donositi male darove, dvije naranče na primjer, što je mene podsjećalo na pede- sete godine, na veselo siromaštvo satkano od teških improvizacija. Taj bordo stol- njak jedna je zapravo nepoderiva mušema, još uvijek na mom kuhinjskom stolu, ov- dje daleko, čudesan ostatak prošlog života od kojeg gotovo ničeg više nema a ta mu- šema običan je škart i uopće mi ne treba pa ne znam zašto o njoj pišem. Ono za čim sada cvilim isparilo je, kako i kada teško je reći.

Još nešto o Živki koju smo zvali Žile i koja u ovoj priči uopće nije bit- na, kao što zapravo ni sama priča nije bitna, jer to je sporedna priča, mala, moglo bi se reći rupičasta. Inače, životi i jesu sazdana od nebitnosti, kao ribarske mreže. To što je ovdje danas, prepuno je opsjena, praznih kvadrata koji se doimaju kao kockice a nisu kockice jer su od zraka. Ti labavi rupičasti prozori kroz koje, igra- jući se, uvlačimo prste bušeci nevidljivost, možda su snovi, stari snovi skroz od da- ha i uzdaha, neuhvatljivi truli snovi, jer dok po njima kopamo ništa ne boli, ni- gdje ne boli, samo se mreža trza i oko gleda. Na svaki dodir, hotimičan ili ne, ta mreža naših dana krivi se, klizi, izmiče, u šaci šeće lijevo-desno, naprijed- natrag pa u krug, bez ritma, bez sklada, neukrotiva, nalik na gigantsko lice kakvog začu- đenog čovjeka od gume. To, što se ta mreža naših života ne raspe, imamo zahvali- ti čvorićima, stotinama, tisućama sitnih stegnutih čvorova koji je drže na okupu, jedino njima. Tako ona postaje lažni čarobni plašt, čas vidljiv, čas nevidljiv, kojim prekrivamo, kojim utopljavamo našu stvarnost. Kad se okrene naglavačke, taj

plašt pretvara se u košaru, u košaricu, u koju slažemo vrijeme, uredno, kao tek oprano rublje.

Najmanja košara na svijetu veličine je sedam milimetara. Postoje muzeji košara i muzeji minijatura koji su veliki jer općenito i sasvim blesavo muzeji su velike građevine, ne zna se zašto.

Dakle, u ovu priču Žile je uplovila iz nekog skrivenog meandra, isplivala je i doplutala iako dvadeset godina ni u snu se nije javljala, kamoli u javi. Živka zvana Žile, koja je svoju majku oslovljavala sa “sestra doktorka”, epizoda je, točkica u mom krvotoku, u mom umotoku; uz *delayed action*, zajedno s mnoštvom oku nevidljivih čvorica, ona sada fermentira, metastazira, kao što naknadno djeluje injekcija pustene tišine (iz umobolnice).

121 Žile je bolovala od trichotillomanije. To je kad se kompulsivno, opsesivno, čupaju vlastite dlake: kosa, pa ostanu ćelava bijela ostrvca (otočići); malje na nogama, pincetom ili prstima — tome nema kraja; obrve; stidne dlake. Možda se zna, ja ne znam, zašto se čupaju uglavnom žene. Zašto se muškarci ne čupaju tako i toliko? Od svih svojih dlaka Žile je najviše voljela čupati one stidne. Vidi kako je glatko, pokazivala je, vidi — čisto je i meko, pipni, pokazivala bi s vrata, a onda bi nam udijelila po dva vlažna poljupca jer uvijek je imala orošenu nausnicu, i zimi. Hoću da gledam, jednom sam rekla, a Žile je kazala ne može. Čupam kad sam sama, rekla je popravljajući mi ovratnik što je bilo kao da mi udjeljuje tajni zagrljaj, to radim kad ne znam što radim, rekla je, to radim kad ne znam što da radim, ne dam ti da gledaš, ne dam.

Ovo ovdje nije ni selo ni grad, ispustilo je geografsku širinu i dužinu koje sad luta-ju po svemiru kao violinske žice i tule. Život u ovom gradu mučno je umiranje kao u ovoj zemlji općenito.

Grad je drukčiji za onoga tko prolazi ne zalazeći u nj, negoli za onoga tko je njime bezizlazno obuzet. Drukčiji je grad u koji stižeš prvi put od onoga koji nepovratno ostavljaš, svaki zaslužuje drugo ime.

Calvinovi gradovi nevidljivi su gradovi a možda nisu, možda su to gradovi koje trošimo onako usput, s nogu, pa u nama njihove ruševine krune se, pa iz njih, tih “nevidljivih” gradova čiji zvonici paraju nam utrobu, u nama niču novi gradovi, nesretni, pitomi i tupi, opasni gradovi, osunčani i lijeni gradovi, koji iz nas potom pretaču se u stvarnost i mi šecemo njihovim ulicama, ljubimo se na njihovim trgovima, zalazimo u njihove škuribande, spuštamo se u njihova podzemlja, ne znajući gdje smo i zašto smo.

122

Stojim na kiši, pred izlogom s bijelom tehnikom i ostalim kućanskim aparatima, bijela tehnika još je jedna socijalistička ujdurma koja nikako iz jezika da iščili. “Bijela tehnika” ne postoji u rječniku zapadnoevropskih jezika, “bijela tehnika” dolazi iz siromašnih zemalja u kojima prvi električni štednjaci bili su obavezno bijeli, a crveni, žuti i plavi hladnjaci nezamislivi. Sad, kad i u bivšim soc-zemljama bijela tehnika nije više nužno bijela, ona se u bivšim soc-zemljama i dalje zove bijela tehnika dok na engleskom “white technical appliances” zvuči bedasto. “Bijela tehnika” sigurno je u ove krajeve stigla iz ruskog, iz Sovjetskog Saveza, sigurno. Stojim pred

tim izlogom i nekoga čekam. Taj netko nebitan je, mogla bih ne čekati. Izlog je nizak, trgovina je adaptirani podrum stambene zgrade, petokatne. Noć je. Svi moji mali kućanski aparati veoma su stari, preko trideset godina, imam staru bijelu tehniku. I usisivač mi je star. Možda bih voljela imati kompletnu novu bijelu tehniku tamno plave boje, uključujući i male kućanske aparate — toaster, sokovnik, mlin za kavu, fritezu, električni nož, otvarač za konzerve, sve plavo kao da plovim. Naslućujem kako se u meni penje razina nostalgije za novim kućanskim aparatima plave boje, možda zato piljim u taj izlog, možda uopće nikoga i ne čekam.

Za leđima mi je mali park, prazan, uvijek prazan, ide mi na živce. To bi bio taj suženi noćni pejzaž na kiši.

Ovaj grad ima mnogo suženih dijelova, mnogo malih organa, ima appendixa, a bez appendixa se može.

Kad pomislim na ovaj grad, zapravo na život u ovome gradu, u želucu odmah mi zatreperi, čeljusti mi škljocnu kao lokot, zabrave se, odvrćam pogled koji ionako više ni na čemu ne počiva, vrtim glavom, još uvijek se ne klatim naprijed-natrag, ne njišem se šćućurena u uglu bijele prazne sobe kao oni iz filmova, još uvijek ne, ne pjevušim, takva je trenutno situacija.

123 Nismo se srodili ovaj grad i ja. Naše eventualno srašćivanje ne garantira rađanje obostrane, bezuvjetne ljubavi, slijepa. György Konrad obožava svoj grad, a svakakve strahote s tim gradom događaju mu se stalno. U mrtvosti svoga grada on vidi vlastito umiranje. To srašćivanje s gradovima opasna je i u krajnjem ishodu, besmislena rabota, vječita borba, tko će koga usisati, tko će koga okužiti, usmrtiti, vječiti duel, oticanje duha, trovanje, ta sljepoća, ta maloumna karnevalska odanost, ta perfidna, neravnopravna igra u kojoj, služeći se niskim udarcima, zaštićen nebom i vremenom, grad najčešće pobjeđuje. I mali gradovi pobjeđuju, jači su od ljudi. Dogodi se da umru, a još uvijek traju. Gradovi trebali bi biti mali unutrašnji organi koji funkcioniraju hraneći se uzajamno. Smrću jednog, odumire nekoliko drugih.

Mogao bih otputovati bilo kamo: nosit ću svoj grad u koferu i u borama svojih obraza, poput kakve karakterne greške, ostario sam u njemu, ne mogu ih se osloboditi, nisam u stanju napraviti razliku između njega i sebe. Magistralni putovi ga zaobilaze, putnici namjernici obiđu ga za nekoliko sati, i do sutradan navečer sve što bi još mogli saznati o njemu, bit će već manje-više ponavljanje. Ovaj grad zanima

samo svoje žitelje, ali ni njih naročito: unaprijed prodana provincijska nogometna utakmica u čijem drugom poluvremenu domaća ekipa već samo baulja po blatnjavom terenu. Zapušten, namrgođen, nervozni grad, cvili kad treba donijeti neku odluku, nema smjelosti stvari nazvati svojim imenom, zaboravlja svoje zakletve, pridružuje se uspješnijima, snažnijima, oponaša ih i mrzi. Od kobne slučajnosti da je u pokeru povijesti dobivao uglavnom loše karte, nikako se nije mogao oporaviti: rastura svoje stanovnike, za sve plaća dvostrukim vremenom, polovica dana ovdje prolazi u simuliranju života, u baletu rada, ritualnom trčanju u mjestu.

Čiji je to grad? Konradov ili ovaj ovdje grad, tvoj grad, "moj" grad?

Dodijaše mi već njegova uciviljena samoobmanjivani-
nja, prepredene teorije kojima opravdava svoju pokunjenost, njegove fiks-ideje koje turdoglavo potura kao stvarnost; i ova režirana protrčavanja kroz šibu, iz nekakvog inata, ta drčna bježanja iz škole, sve te podmukle osvete, režeće parole kojima čita bukvicu svojim profesorima: danas meni, sutra tebi; imam i ja dugačke ruke, jednom ću te gadno dohvatiti; više volim da ni ja nemam, samo da ni ti nemaš; pijemo iz iste čuture, pišamo u isti jamu, ako se izdvojiš, možeš se slikati.

124

Kad se uklone nesporazumi, život u gradu postane jednostavan i linearan. Treba ukloniti nesporazume.

Pokraj kompjutera stoji mi telefon. Kad zazvoni a pišem, pružim ruku i podignem slušalicu. Nemoj odmah podizati slušalicu, kaže Veronika. Pusti da zazvoni najmanje triput. Kad podigneš odmah, ljudi pomisle, ova ništa ne radi, samo čeka da ju netko zove.

Iznutra, ovaj grad je skrven. Iznutra on je suh kao isluženi jajnici, kao mumificirane male ljudske glave, preparirane, kao glavice kojima onaj zlokobni

Conradov Kurtz ukrašava prilaz svojoj jazbini, dok njegova afrička ljubavnica samo strijelja pogledom svakoga tko mu se približi i zveckea narukvicama. Ovo je grad koji, za razliku od onih nevjernih, njegovi vjerni stanovnici obožavaju listati. Ti Gradu odani ljudi govore — *Mi s ponosom listamo naš grad i čitamo ga*, tako vele. Oni slažu krpice svoga grada koje zovu povijesnim krpicama, *To su povijesne krpice našega grada*, kliču, a zapravo brljaju po imenima mrtvih ljudi, iskopavaju brojeve mrtvih godina, uporno i umišljeno. Uranjajući u mrtvost svoga grada (neki) njegovi građani perpetuiraju odlaske na tavane (ili u podrum) svojih života gdje traže otpatke virtualne stvarnosti. Tu sam, ne izlazim, kroz prozor promatram kako se stvarnost, stvarnost ne samo ovog grada nego stvarnost općenito, kruni, nagrižena prošlošću. To je nikakva stvarnost, to je stvarnost pohabana i potrošena, što se tu može.

Sjećanje je ponovljivo: ponavlja znakove da bi grad počeo postojati...

125 *Suprotno gradu mrtvih, Laodamija nerodjenih ne prenosi nikakvu sigurnost stanovnicima Laodamije živih, već samo strah. Pred mislima pjesnitelja naposljetku se otvaraju dva puta, i ne zna se koji donosi više tjeskobe: misao da broj budućih uvelike nadilazi ukupni broj živih i mrtvih... ili pak misao da će Laodamija nestati, ne zna se kada, a s njom i svi njezini građani...*

Ima jedna uličica, ide nizbrdo, steže je malo stubište, kratka je i brza i borovita. Zove se Viktor Finderle. Naravno, taj Finderle mrtav je jer inače ne bi bio prikucan na bijelu mramornu ploču. Sve ulice ovdje, a to je značajna promjena u odnosu na socijalizam u kojem su ulice obilježavali metalnim plavim pločama, potrošnim, plavim pločama s bijelim slovima, također potrošnim, sve ulice ovdje nose mramorne table na kojima nazivi su uklesani pa kad padnu puknu. Inače, taj Finderle bio je liječnik ne baš davne smrti, neki ga još pamte, valjda. Istraživati Viktora Finderlea a ne moći saznati što je Viktoru Finderleu dolazilo u san, ne moći saznati je li Viktor Finderle nosio smeđa odijela ili siva, cipele s plastičnim potplatima zimi, a pletene smeđe sandale sa sivim soknama ljeti, ili možda mokasinke od teleće nape i košulje od egipatskog popelina, besmisleno je. Možda je Viktor Finderle u zajedničkom stanu pred spavanje četkicom za nokte prao ovratnik na tada tek lansiranim košuljama od mutnobijelog najlona, jer svuda po Jugoslaviji bilo je poprilično zajedničkih

stanova u koje su utrpravali ljude izbačene iz vlastitih, privatnih stanova pa je nastupio višak ljudi i manjak stambenog prostora, što danas kad se gleda nekako isklizava iz svake logičnosti. Plastične košulje bile su vrlo popularne u soc-siromaštvu, kao uostalom plastika općenito, iako se u njih, u te plastične košulje uvlačio miris muškog znoja i jeftinih cigareta od vrhunskog makedonskog duhana pa bi na pojedinim mjestima (ispod ruke) te košulje bespovratno požutjele. Muškarci su prali svoje plastične košulje pa tako možda i doktor Viktor Finderle. A možda je Viktor Finderle bio Židov. Ako je bio Židov, možda su mu neki bliski obiteljski ljudi nestali, možda su mu doista oduzeli stan, a možda kao preživjelom Židovu baš njemu nisu. Možda je doktor Viktor Finderle bio obrezan, ako je bio Židov, a možda i nije, nisu svi Židovi obrezani. Možda je doktor Viktor Finderle imao dvanaest košulja pastelnih boja, plus šest bijelih, sve od batista, sve poslagane u ormaru, a peglala ih je možda njegova žena Magdalena Finderle, rođena Buseho, a možda ih je peglala sluškinja po imenu Laura, Rosetta ili Perla, ljepotica riđe kose s mladežom iznad desne obrve, nevjenčana majka malog Samuela ili Miguela, nezakonitog sina odvjetnika Pauznera, prijatelja i vjenčanog kuma doktora Viktora Finderlea, a možda i majka nezakonitog sina svećenika Cauza, danas vidimo što sve svećenici rade iako to rade od pamtivijeka, sve je moguće i nebitno. Je li Viktor Finderle bio ginekolog ili kardiolog, nebitno je. Možda se doktor Viktor Finderle uopće nije zvao Viktor Finderle nego Dorian Fuchendrider i uopće nije bio liječnik nego arhitekt. U ovom gradu bilo je arhitekata koji danas također stanuju pod malim mramornim pločama, na raskrižjima, visoko.

126

Da se nisam jednog sparnog ljetnog podneva zaustavila na odmorištu stubišta doktora Finderlea na kojem se danas nalazi kafić s tri stola, ne bih znala da je Viktor Finderle postojao. Da me nije onako gledao odozgo. Da nisam vidjela da se rodio 1902. i da je umro 1964. kad sam ja maturirala u gimnaziji "Moša Pijade" s temom o Luju Adamiću koji se u Americi navodno ubio premda se suška da su ga ucemkali neki agenti iz političkih razloga jer bilo je to doba makartizma kad je FBI pratio ljude, samo je pratio ljude i skupljao povjerljive podatke. Poslije je FBI malo popustio u tom praćenju i prisluškivanju jer arhive su se punile takvom brzinom da je ponestalo mjesta. Imam neke dosjee iz tih FBI arhiva, ne bih o njima sada.

Ponekad, znaju se dogoditi neobične podudarnosti ali te podudarnosti nemaju veze s ovim gradom, to su podudarnosti općenite, životne podudarnosti, preklapanja, ukrštanja, slučajnosti nikada do kraja odgonetljive, to su mali svemirski zemljotresi, to je propušteno vrijeme, istopljeno vrijeme, nalik na literarne izmišljotine, neuhvatljive.

127 U knjizi *Totenwände* ima poluizmišljena priča o djevojčici Jacqueline Morgenstern koju s još devetnaestoro djece u dobi od pet do dvanaest godina, a po nalogu SS Obergruppenführera dr. Kurta Heissmeyera, 27. studenog 1944. iz Auschwitzta prebacuju u logor Neuengamme. U logoru Neuengamme, SS Obergruppenführer dr. Kurt Heissmeyer, uz moralnu i materijalnu potporu tvornice lijekova Bayer, na toj djeci ali i na odraslima vrši eksperimente ubrizgavajući im u krvotok žive bacile tuberkuloze i petljajući nešto s njihovim limfnim žlijezdama koje u posebnim termosicama šalje u središnji pogon Bayera, tada u Leverkusenu, skroz dolje, jugozapadno od Hamburga, zato su termosice bile važne, jer unatoč hladnom vremenu isjeći dječjih pluća i ostalih njihovih iznutrica sigurno bi se kvarili. Inače, kad ju je 1863. osnovao Friedrich Bayer, tvornica Bayer proizvodila je boje za tkanine pa se zvala Farbenfabriken vorm. Friedr. Bayer & Co., poslije se preorijentirala na proizvodnju lijekova, kad je u nju stigao kemičar Carl Duisberg, a kasnije i na eksperimentiranje. Tako, tada u tom logoru kod prelijepog Hamburga na krasnoj rijeci Elbi, odrasli umiru brzo a djeca umiru sporo, djeca zapravo nikako da umru. Dvadesetog travnja 1945, dvanaest dana prije kapitulacije Njemačke, britanske savezničke trupe nalaze se osam kilometara od Hamburga a možda deset kilometara od škole Bullenhuser Damm, preinačene u satelitski logor Neuengamme. Dok britanske trupe marširaju, pomoćnici doktora Kurta Heissmeyera prvo injekcijama morfija, potom vješanjem o kuke, ubijaju djecu na brzinu, tamo dolje u podrumu škole Bullenhuser Damm, kako bi zatrli tragove svojih medicinskih eksperimenata. Da su britanski vojnici marširali malo brže, ta djeca danas više ne bi bila djeca, neka od njih sigurno bi bila živa. Ta živa preživjela djeca danas bi imala između 62 i 69 godina i male tegobe: osteoporozu, povišen tlak, muke s prostatom, slabljenje vida, možda po koji glaukom, povišen kolesterol, povišen šećer, tako, obične stvari. Neka djeca bila bi ćelava jer više ne bi bila djeca. Ta djeca rođena su u Poljskoj, ali bilo je djece iz Nizozemske i iz Francuske, bila je jedna djevojčica iz Jugoslavije i bio je jedan dječak iz Italije. Dječak iz Italije zvao se Sergio de Simone.

Kad su Sergia de Simonea, tuberkulozom izrešetanih pluća, febrilnog, onemoćalog, upalih ali zacakljenih očiju i rumenih obraza, oznojenog, u tankoj tad ne više bijeloj bolničkoj košuljici zajedno s Eleonorom Witonskom (5) iz Poljske, kad su ga dakle objesili o kuku (manja djeca vješana su u parovima zbog pomanjkanja kuka), Sergio de Simone imao je sedam godina. Njegova mama Gisella ostala je u Auschwitzu prilično nesretna, moglo bi se reći izbezumljena od boli.

Knjiga *Totenwände* već je bila tiskana kad sam dobila pismo u kojem piše kako je Sergio de Simone rođen u Napulju 29. studenog 1937, od oca Edoarda i majke Giselle rođene Perlow, kako je obitelj živjela u gradu Fiume u kojem 28.

ožujka 1944. Nijemci hapse Sergia de Simonea (6) i odvođe ga u Auschwitz, kako dječak u Auschwitz stiže 4. travnja iste godine, kako mu je u Auschwitzu utetoviran broj 179614, kako je ubijen u Hamburgu 20. travnja 1945. i kako je s njim u Auschwitz deportirana i njegova majka Gisella Perlow rođena u Rusiji 23. rujna 1904. godine kao kćer Maria Perlowa i Rose Farberow. U pismu dalje stoji kako se konvoj kojim su otišli zvao konvoj 25T i kako su u tom konvoju bili gotovo svi Perlowi: Aron, Carola, Guisepe, Mario (Gisellin otac, Sergiov djed), Mira i Paula (možda Giselline sestre, Sergiove tetke) i Rosa rođena Farberow (Gisellina majka, Sergiova baka). Što se dogodilo sa Sergiovim ocem Edoardom, u pismu ne piše. Auschwitz su preživjele Gisella i Mira, ali Giselli to ništa nije vrijedilo, njen sin Sergio kao da nikada nije ni postojao, od njega je možda ostala mala hrpa, hrpica pepela, jer svu djecu nakon vješanja vratili su u Neuengamme jer tamo su radile peći za spaljivanje ljudi a u školi Bullenhusen Damm nisu. Gisella je nastavila živjeti, premda ne baš oduševljeno, ne zna se dokad. Godine 1946. napunila je četrdeset i dvije, pa i da je htjela, a nije, rađati više nije mogla. Ime Sergia de Simonea urezano je na Spomeniku žrtvama fašizma na Židovskom groblju u ovome ovdje gradu, i to stoji u pismu. Tako je jedna polufikcija, jedna izmišljotina (knjiška) postala stvarnost zakopana u mom susjedstvu.

Broj na ruci Sergia de Simonea, broj 179614, broj je za pamćenje, on nije bezimen broj, ima još takvih brojeva samo što su se do danas razni podaci i brojevi toliko namnožili i još uvijek se geometrijskom progresijom umnožavaju pa su ljudi frustrirani, ne mogu pamtit i još sve. Za obavezno pamćenje ljudi imaju brojeve kreditnih kartica i za svaku kreditnu karticu po jedan pin (*personal identification number*), da mogu brzo podizati novac na bankomatima diljem svijeta, pa imaju brojeve svojih stacionarnih i svojih mobilnih telefona, pa pinove svojih mobilnih telefona, pa brojeve bankovnih računa, imaju JMBG brojeve koji su vrlo bitni brojevi za pamćenje jer bez njih svaki službeni podatak ostat će im nedostupan. Zatim, ljudi imaju datume raznih rođendana za pamćenje jer pamćenje rođendana obogaćuje međuljudsku komunikaciju, oplemenjuje ju, pa ljudi postaju bliski i intimni. Zatim imaju gomilu lozinki za pamćenje, pogotovo ako žele ostati umreženi. Ljudi doista ne mogu pamtit sve, zato prave selekciju, rastrebljuju, prosijavaju, čiste, neke podatke pamte, neke podatke sažimaju, neke zakopavaju za bolja vremena, neke bacaju. Broj 179614 treba upamtiti jer, kako kaže Wislawa Szymborska, to je broj koji je povijest zaboravila pa kao da ne postoji, kao da nikada nije postojao. Ima mnogo takvih brojeva uskladištenih u zemaljsko sjećanje, a novi stalno pristiju. Mi ovdje imamo jedan NEZAOKRUŽEN broj, broj 179614 koji podsjeća na telefonski broj 179-614, na telefonski broj neke bezimene osobe iz kakvog manjeg grada a

možda i na telefonski broj neke poznate nam osobe iz kakvog manjeg grada, broj ni lak ni težak za pamćenje, osrednji broj, ni naročito veseo ni naročito zanimljiv, broj koji se zove Sergio de Simone.

179614

*Povijest zaokružuje leševe na nulu.
Tisuću i jedan, to je i dalje tisuću.
Taj jedan, tog kao da uopće nije niti bilo:
plod izmišljeni, kolijevka prazna,
početnica nikome otvorena,
zrak koji smije se, viče i raste,
stube za pustoš koja bježi u vrt,
mjesto ničije u nizu.*

129 Parkić iza mojih leđa kružni je parkić, asphaltiran i nema ljuljački. U tom malom parku, nikakvom, može se samo sjediti i gledati kako se jedan tanki umjetni slap slijeva niz umjetno kamenje. Taj park nema ni šumova, jer šumove mu krađe prometna buka. To je dosadan park, u njega nikada ne bih vodila ni dijete niti psa. Taj park nema žbunja, krošnje nad njim rijetke su kao kosa postklimakterične žene. Vidim, ima mnogo takvih žena u ovom gradu, tih žena s rijetkom kosom kroz koju svjetluca oznojeno tjeme, ranije to nisam primjećivala. Ranije sam mislila, samo muškarcima gube kosu, sad u ovom gradu vidim — očelavljuju i žene. To je stvar hormona.

Ovaj grad nema gradskih parkova, ima samo dva-tri grobljanska parka. Moja sjećanja nisu ovdje, jer kako rekoh ovdje ni na groblju nemam nikoga. To je, sad vidim, moje najveće nemanje, to nemanje mrtvih u blizini. Kad bih imala nekoliko vlastitih mrtvacu u blizini, makar u prahu, možda bi bilo bolje. Što ako ovdje umrem?

Počele su nicati male trgovine pune k'o šipak, u njima sve je po trinaest kuna ili po osam ili po devet, ovisi o dobavljaču, a gaćice i krpe za suđe uvijek su po šest, dok su kišobrani skuplji, oko dvadeset, jer dolaze iz Kine. Najbolje je kupovati gaćice, one su pamučne, dobro je kupovati i predmete od stakla i keramike, ostale predmete ne isplati se kupovati jer uglavnom su sintetični ili plastični, prostog su dizajna i ružni za gledanje. Ima svega, ima stvari za život, lavora, zahodskih četki, tanjura, čaša, čekića i kliješta, olovaka za pisanje i za kapke, lakova za nokte i za kosu, gumica za konjske repove i za slavine. Te trgovine toliko su male da u njih stanu najviše tri mušterije odjednom jer u tim dućanima vrte se još i prodavačice, također uglavnom tri, prodavača nema, što je čudno, to da u takvim trgovinicama uglavnom rade žene, i te prodavačice stalno se vrte u krug, šeću, kontroliraju kupce, paze da netko nešto ne ukrade iako sve u tim trgovinama sami je bofl, brzo se pohaba pa se kupci vraćaju po novo, ti dućani smišljeni su za sirotinju, odmah se vidi. Takvih trgovina ima u Americi i Kanadi jer u Americi i Kanadi ima neviđeno mnogo sirotinje premda se te zemlje prave da su bogate i sretne zemlje sa zdravim stanovništvom, a nisu. To su vrlo diskutabilne zemlje s moralnog i zdravstvenog stanovišta.

130

Ulazim u malu trgovinu jer treba mi jeftin novčanik, zapravo trebaju mi tri jeftina novčanika za jednokratnu upotrebu za maturanta koji autobusom odlazi na maturalno putovanje u Pariz, a na putu do Francuske autobus se zaustavlja u Austriji, a na povratku zaustavlja se u Njemačkoj, pa poznajući tog maturanta koji uopće ne zna s novcem, zamišljam nek' u jednom novčaniku drži šilinge, u drugom francuske franke, a u trećem njemačke marke jer tada te valute još uvijek postoje.

Taman da pitam imate li male novčanike za zapadnoevropsku valutu kad za vratom zapuše mi debela žena u plavoj haljini od cica, *imate li mišćafle?* kaže. Prodavačica se trgne i pita što je to. Onda nastupi tajac. Onda ja kažem to je škovacera, a debela pita što vam je to, pa ja kažem to vam je mišćafl. Prodavačica se razveseli pa usklikne imamo, imamo, škovacere imamo.

U malom dućanu vrti se i treća žena. S nervozom u glasu, treća žena kaže to su strane riječi, mišćafl i škovacera strane su riječi, imamo li mi našu, hrvatsku riječ za taj predmet? Kažem joj da se mišćafl i škovacera zovu još i đubrovnik, a debela veli, đubrovnik zvuči srpski. Onda se opet uključi prodavačica s konstatacijom kako se kaže đubre jedno, zar ne, na što debela reče da je smeće ljepša, baš hrvatska

riječ a da đubre zvuči prosto, a prodavačica veli, nekako nije snažno kad se kaže smeće jedno, nije uvredljivo, a kad se kaže đubre jedno, to je baš pogrdno i uvredljivo, s čim smo se sve četiri složile. Onda ja velim kako je na hrvatskom najbolje reći lopa-tica za smeće ako se na umu imaju škovacera, mišćaf i đubrovnik, a debela upita zar ne postoji jedna riječ, kao mišćaf, a prodavačica upita zar ne postoji jedna riječ, kao škovacera, a treća žena upita zar ne postoji jedna riječ, kao đubrovnik? Kažem da mislim kako ne postoji, premda nisam nikakav stručnjak za jezik i riječi. Kažem da mislim kako službeno, književno i patriotski postoji samo lopa-tica za smeće, kao što službeno i književno, po standardu, postoji samo lonac za cvijeće, a pitar i nedajbože saksija uopće nisu registrirani. Prodavačica me pogleda s vidljivim gnušanjem, onako ratoborno i, tako da sve žene čuju, reče kako ne kaže se lopa-tica nego lopai-ca, na što debela odmah živne i doda, da, kao pepeljara. Treća žena onda reče, nije pepeljara nego pepeljara, a ja sam izašla iz dućana ne kupivši male novčanike jer nisam znala kako pravilno da pitam, imate li novčanike, novčanike, novčarke, lisnice, geldtašne, portafoglijе ili torbice s pregracima, pregradama, pregradicama u kojima nosi se novac.

To s tim ženama dogodilo mi se jednog srpnja, dok još nije došao euro kojeg u Srbiji zovu evro, u Engleskoj juro, a u Njemačkoj ojro.

131

Ono s boranijom dogodilo mi se otprilike kad sam stigla, prije dvanaest godina, kad sam bila skroz zakopčana i blokirana u govoru i radu a zemlja se pušila od rata i mržnje. Uđem u samoposlugu i tražim zamrznute fažolete. Ne vidim ih u škrinji pa pitam, imate li fažolete? Tako sam oduvijek govorila, fažoleti, čak i tamo. Rijetko kad govorila sam boranija, jedino kad sam znala da će od fažoleta tamo neki trgnuti se i pogledati me šuplje. Imate li fažolete, pitam dakle, a prodavačica kaže, što vam je to? Sad, znam ja da postoje i mahune, al' ne mogu ih se sjetiti. Stanem ko ukopana, prizivam mahune, prizivam ih, dođite mi mahune, padnite mi na pamet, one mi dođu na vrh jezika i šmugnu. Ništa. Dođu mi green-beans, dođu mi haricots vert, pa mi dođu grüne Bohnen i na kraju stigne boranija. Mahuna niotkuda. Što ću, pitam, imate li boraniju? Prodavačica se zatetura a publika u samoposluži stane se odmicati. Ta jeziva tišina trajala je najviše pet sekundi, možda deset. Onda prodavačica valjda došla je k sebi, pa je kolegici viknula: Hej, imamo li mahuna? Onda se atmosfera u samoposluži otopila, ponovno je uspostavljena. Inače, to povrće uopće ne volim, a odonda posebno mi je odbojno.

Vrlo sam nervozna. Često mi se događaju akcentualne i jezične nesuglasice koje me dodatno odavde odstranjuju i unose nemir u ovaj moj inače miran i mrtvački dosadan život.

Želim kupiti poklon. Obilazim za moj poklon specijalizirane trgovine. Ovdje ima i finih dućana, ne samo onih malih i prostih, ima skupih dućana u koje ne zalazim često ali ponekad ipak zađem pa me prodavačice gledaju sumnjivo jer nisam skupo odjevena, u stvari grozno sam odjevena, sve same stare krpe, a elegancija ovdje pali, ovdje ima mnogo elegantno odjevenih ljudi jer elegancija je vele ovdje tradicionalna, uvriježena, seže unatrag do Austrougarske. Idem tako od dućana do dućana i pitam: *Imate li ešarpe?*

(od francuskog *écharpe*)

Prodavačice gledaju me bijelo a ja za inat neću opisno da im kažem što je to ešarpa. Neke prodavačice susretljive su, neke nisu baš susretljive, iako ovdje ljudi uglavnom su pristojni, na distanci su, zato su pristojni, drže odstojanje, jer kad se u međuljudskim odnosima drži odstojanje teško je te međuljudske odnose pokvariti, jer tada, kad su na odstojanju, to su uglavnom mlohavi odnosi, blijedi i neinventivni. Jedna prodavačica stisne usne u “o” i tako stisnutih usana veli *Sigurno ste pravoslavka*. Ja kažem ovako: *???!!!* s podignutim obrvama, ne vidim vezu između ešarpe i pravoslavija koje ovdje je eufemizam za srpstvo. Prodavačica onda kaže kako kod njih ta moja ešarpa zove se padela i kako u pogrešnoj sam trgovini, na što joj ja velim da uopće nisam u pogrešnoj trgovini nego u pogrešnom gradu a možda i u pogrešnoj zemlji i da se ta njena padela zove šerpa a ne ešarpa. Tako sam ešarpu kupila u Helsinkiju, onomad, i uopće nije bilo problema, u Helsinkiju prodavačice odmah su prepoznale riječ ešarpa iako helsinške prodavačice vjerojatno nisu ništa svestranije od ovih ovdje.

132

Moji normalni znanci i malobrojni prijatelji pitaju me što se čudim i kažu mi da u Hrvatskoj oduvijek govori se “šal” dok se tamo istočno govori “ešarpa”. Tvrde da to znaju svi oni koji gledali su televizijsku seriju “Bolji život”, a oni koji nisu gledali “Bolji život” to ne bi baš mogli znati, a njih je danas sve više jer i oni koji gledali su “Bolji život” zaboravljaju da su ga ikada vidjeli. Uvjeravaju me kako im “šal” dolazi iz Njemačke, *šal nam dolazi iz Njemačke*, kažu, kao da samo njima dolazi, a ne dolazi, dolazi iz Perzije.

(šal)

Dolazi iz Perzije ili neizravno preko Engleske, svejedno. Možda zato šal većini Hrvata bliži je od ešarpe jer Perzija većini Hrvata bliža je od Francuske, tako neki pjesničari tvrde. Neki misle da šal i ešarpa su isto, a nisu. Ešarpa ne može biti vu-

na a šal može. Na engleskom šal se kaže “shawl” a ešarpa “scarf”, što bilo bi marama, koja dolazi iz turskog

(mahrama)

a možda iz arapskog

(miqrāmā).

Znači, to je rubac, za koji u rječniku piše da je marama ili peča koja također stiže iz turskog,

(peče)

samo što peča nije ešarpa nego crna koprena na licu muslimanke ili — rubac. Znači, u onoj trgovini galanterije trebala sam tražiti rubac, pa bi me prodavačica pitala: *Je l' za glavu il' za nos?*

133 Za neke stvari, događaje i pojmove ovdje postoji mnogo strasti, za neke druge stvari, događaje i pojmove vlada flegmatičnost, ljudima je ravno do Kosova. Za neke pojmove ovdje postoji manjak riječi, za neke druge pojmove postoji apsolutni višak bezvrijednih, šupljih riječi pa razgovori djeluju neartikulirano. Tako je valjda svugdje ali ranije takve pojave nisam primjećivala, prethodna ideološka situacija takve je pojave vjerojatno u korijenu sasijecala dok ova ideološka situacija ništa ne sasijeca, ljudima je dopušteno svašta bulazniti pa vjeruju kako su strgnuli okove.

Kad sama sa sobom razgovaram, a sve češće sama sa sobom razgovaram, razgovaram na engleskom. To mi se sviđa. Kad na ulici čujem bilo koji strani jezik, pomislim možda za ovaj grad ima nade. Ta pomisao vrlo je kratkotrajna.

Ima jedan profesor ovdje, zaluden je imenima. Ako mu na ispit dođe studentica ili student s neobičnim imenom on se sav uskopisti. Ime te studentice, tog studenta, zapravo uopće nije neobično, samo je malo kako da kažem — obojeno, nacionalno je indikativno, nacionalno je prepoznatljivo kao na primjer John, jer kad se kaže John ili kad se kaže Mary, odmah se zna da i John i Mary dolaze iz anglosaksonske neke zemlje, premda uopće ne mora biti tako, danas se ljudi movaju, zuje zuje zuje, ali u ovoj zemlji vrlo malo zuje, u ovoj zemlji stanovništvo prilično je statično, vrlo se malo muva, mnogi ljudi kao da su zacementirani za svoje tlo, za svoje lokal-

no i domovinsko tlo, pa nikako da se od njega odlijepe, nikako da se otkaae, ali to je zato što su siromašni, to je stoga što nemaju para. Tako i ja otkad sam u ovoj domovini uopće nemam para i vrlo sam statična. Ništa se ne movam. Nekima u mojoj okolini možda se čini da se ja movam, jer kad mi neka ustanova, neki sponzor, plate da odem, premda odlazim i kad mi nitko ništa ne plati, za mene to je vrlo jedno, bijedno i kratkotrajno odlaženje, to je zapravo nikakvo odlaženje jer uvijek me čeka dramatičan povratak. Od statičnosti ljudi znaju pobonaviti, od prikovanosti za rodnu grud u polude, ima takvih slučajeva: prilijepe se za domovinu kao za majčinu sisu pa pošize. Otuda možda i dolazi riječ gruda koja označava okruglasti dio nečega, od grud — sisa, jer ako dolazi od riječi grumen, onda je to obična simbolika kad se kaže rodna gruda, to ne može pojmovno obuhvatiti jednu zemlju, na primjer jednu domovinu, gruda je samo šaka zemlje, mali ili veći grumen zemlje, zato je bolje tu grud u zamišljati kao grud, kao sisu, takva slika je snažnija, to je skoro pa mitska slika, ovdje vole mitove. Ali, svaka rodna gruda ili sisa, svaka simbolička domovina uglavnom simbolički hrani svoje čedo, svoju čeljad, a čeljad na tu simboličku ulogu hraniteljice majke domovine nikako da se navikne, sve čeka da ih domovina istinski nahrani. Gruda ne mora biti baš rodna, glavno da je gruda, može biti i adoptivna, adoptivna gruda može se voljeti koliko i ona krvna, genetska gruda, grud, sisa. Dakle, kad tom profesoru dođu ljudi s neakvim njemu geografski prepoznatljivim imenima, on im kaže, sad ste punoljetni, vrijeme je da se drukčije zovete, vrijeme je da promijenite ime, da uzmete ime prikladno ovoj grudi ovdje, tako im kaže.

134

Sjedim u kafiću i prisluškujem, kad se prisluškuje svašta se dozna. Jedna djevojka veli kako taj profesor tvrdi da ne kaže se *greška*, nego *pogreška*. Greška je, veli profesor, srpski a *pogreška* je, veli profesor, hrvatski, i kaže joj kolegice, provjerite u pravoslavnom rječniku, vidjet ćete. Djevojka onda pita drugu djevojku, onu s kojom u tom kafiću sjedi, pita je, *Žar pravoslavni rječnici postoje?* Druga djevojka kaže da ne zna, kaže da ako postoje pravoslavni rječnici, onda postoje i katolički rječnici, zar ne, a prva djevojka ustvrdi kako katolički rječnici ne postoje i da je to ordinarna glupost. Onda druga djevojka kaže prvoj djevojci da joj se sve to događa zbog njenog imena, odnosno da profesora njezino ime uzrujava, ide mu na živce. Prva djevojka kaže kako njega, profesora, nervira i Aleksandar jer se zove Aleksandar i kako je Aleksandru taj profesor rekao kolega, vi se zovete bizantski. Onda ona prva djevojka, ona koja je i započela ovu mučnu konverzaciju, kaže kako taj profesor doista jedan je nervozan profesor i kako ta njegova nervoza možda dolazi otuda što je ćelav, jer ćelavost, pogotovo u muškaraca, ruši čovjekovo samopouzdanje, kao što čovjekovo, odnosno muško samopouzdanje ruše i najblaži simptomi seksualne impotencije, što je, reče, njoj neshvatljivo, i na kraju doda kako je njoj taj ćelavi profesor ka-

zao da se ona zove pravoslavno, kolegice, vi se zovete pravoslavno, rekla je djevojka navodeći profesorove riječi. *Misliš li da je moje ime pravoslavno?* upitala je potom svoju su-govornicu. Iz tog razgovora saznala sam da djevojke studiraju kroatistiku, što bi bilo analogno anglistici, germanistici, talijanistici, makedonistici ili hispanistici pa sam se odmah zapitala zove li se studij srpskog jezika i književnosti možda srbistika i postoji li takav studij u ovoj zemlji. U ovom gradu znam da toga nema.

Na kraju, nisam izdržala pa sam onu prvu djevojku upitala kako se ona to zove, *Kako se vi to zovete?*, pitala sam, a ona je rekla da zove se Sidonija. Rekla je *Žovem se Sidonija*, i ponovila je *Žovem se Sidonija s "j"*.

Sidonija-e ž (zelo redko žensko ime). Leta 1971. je bilo v Sloveniji 279 oseb s tem imenom. Še bolji redka je bila različica Sidonja (86 oseb), medtem ko je bila moška oblika Sidonij skoraj neznana, saj ni bila uradno zapisana niti desetkrat. V slovenski narodni pesmi najdemo še oblike Sidona, Sidonika in Saduojnka, v Prekmurju pa Sida, Sidika.

Sidonija in Sidonij izjahata iz latinskih imeni Sidonia in Sidonius z nekdanjim pomenom "po rodu, izhajajoč(a) iz mesta Sidon". Sidon je bilo staro feničansko pristanišče na ozemlju današnjega Libanona in se danes imenuje Saida. Po oblikovni podobnosti, ne pa po pomenu, je za ime Sidonij v češčini veljala različica Zdenek, za Sidonijo pa Zdenka.

Kot smo že omenili, so Sidonija in njene različice znane iz narodne pesmi.

*Aj, Voljar, Voljar, Voljar,
Prelepi Voljar mlad,
Tako je rekla Sidonika,
Aj mlada Sidonika.*

*Pred žlahto si obljudil,
De boš novo mašo bral.
Pred mano si obljudil,
De boš mene Sidono uzel.*

Sidonij oziroma Sidonija sta pri Nemcih Sidonius, Sidonia, Sidonie; pri Francozih Sidaine, tudi Sedaine, Sidonie, po svetniku kraj Saint-Saëns; pri Poljakih Sydoniusz, Sydonia; pri Italijanih in Špancih Sidonio, Sidonia; pri Čehih Sidon, Sid, Sidonek, Don ter Sidonie, Sidka, Sidonka, Dona; pri Madžarih Szidonia, skrajšano Szidi, Szidike.

V koledarju sta sv. Sidonij iz Normandije, opat samostana Saint-Saëns v 7. stoletju (god 14. novembra), in sv. Sidonij, škof v francoskem mestu Clermont v 5. stoletju (god 21. avgusta).

Taj profesor toliko opsjednut je imenima da ih stalno skuplja, samo ih skuplja i slaže i katalogizira. Poslije ih ukoriči pa dobiva imenike koji se zovu prezimenari i obratni rječnici prezimena. To skupljanje njegova je strast, a njegova strast njegov je život, a njegov život sav je sređen, indeksiran i katalogiziran. Taj profesor ima uklopljiv život, pogodan za ovu okolinu.

Jednom, kad sam u Veneziji vozila se vaporetom, brodić je prevezio djecu s posebnim potrebama, tako se danas korektno kaže, ali "posebne potrebe" širok su pojam. Skupe cipele mogu biti posebna potreba, skijanje može biti posebna potreba, ljetovanje na Antillima također. Vile s kaminima mogu biti posebna potreba, kupovanje tvornica i hotela, nogometne utakmice, karnevali, sve to mogu biti posebne potrebe. Potreba da se povremeno pojede komad mesa može biti posebna potreba, da ti djeca budu sita a ne onako isušena, da se radi za plaću, i to mogu biti posebne potrebe. Danas, posebne potrebe vrlo su relativne potrebe, pojam je elastičan. Djeca u vaporetu bila su djeca s Downovim sindromom. Nekamo su ih vodili, očito, bilo ih je mnogo, čitav razred, možda i cijela škola. Popunili su brodić. Vozimo se, vozimo, kad, jedan dječak krene masturbirati. Gleda preda se, smiješi se i drka. Putnici trenutačno bez posebnih potreba, okreću glavu i gledaju u nebo. Onda, onome što drka, priključi se još jedan. Pa još jedan, pa još jedan. Dok je vaporetto stigao na odredište, svi dječaci s posebnim potrebama radili su punom parom, moglo bi se čak reći sinkrono, a dan je bio sunčan i turistički.

Pernkopf. I on je imao posebne potrebe. Znanstvene.

Eduard, zovem se Eduard Pernkopf. Rodio sam se 24. studenog 1888. u Rappottensteinu u Donjoj Austriji. Umro sam 17. travnja 1955. Čuveni sam anatomist svog vremena, jedan od najboljih.

Pogledaj, kaže moja majka, pogledaj ilustracije. Na koricama piše Topographische Anatomie des Menschen a unutra, u dva toma, na nekoliko stotina stranica, do najmanjeg detalja, iscrtano rukom vrsnih umjetnika (vodenim bojama), prostire se raščlanjeno, ras-komadano ljudsko tijelo, u presjecima, organ po organ, od glave, mozga, očiju, preko srca i pluća, do nogu. Sve, nervi i krvne žile, kosti, tkiva, podastrto precizno i elegantno. Ovo je najbolji atlas ljudskog tijela nakon Vesalovog iz šesnaestog stoljeća. Vidi, govori 138 majka. Onda doda, Samo, postoji mrlja. Velika mrlja. Pogledaj.

Ma kakve mrlje, gluposti. Prvo, svastike su simbol sreće i nemaju veze s nacionalsocijalizmom. To su rune. Svastike se javljaju još u neolitiku.

Imam taj Perkopfov atlas s osam stotina ilustracija u boji, danas vrijedi malo bogatstvo. To je izdanje kuće "Urban & Schwarzenberg", Berlin und Wien, 1943, bezbroj puta preštampano, prevedeno na engleski, možda i na još neke velike jezike. U tom atlasu umjetnici Franz Batke, Eric Lepier i Karl Entresser pod svoje ilustracije uz potpise stavljaju male nacističke insignije, kukaste križeve i slova "SS" kao dodatne ukrase. Da se zna.

U izvornom obliku, atlas se tiska sve sa kukastim križevima i SS-ovima do 1964, i u Americi. Godine 1989. urednik W. Platzer kod izdavača Urban & Schwarzenberg: Baltimore-Munich, objavljuje *Pernkopf Anatomy: Atlas of Topographic and Applied Human Anatomy*, svezak I & II. Potpisi Karla Entressera s SS simbolima nalaze se u svesku II, na stranici 338, pod slikom 336, i na stranici 339, pod slikom 337. Tako, mali nacistički ukrasi uz potpise umjetnika nestaju postupno (čemu žurba?),

tiho, bez pompe, gotovo krišom, a ilustracije, naravno, nenadmašne ilustracije, ostaju nepromijenjene.

I moj otac bio je liječnik. Ja sam najmlađi od njegovo troje djece. Obožavao sam glazbu, želio sam postati kompozitor. Ali, 1903. otac umire i ja se upisujem na medicinu kako bih pomogao obitelji. Diplomirao sam 1912, odmah sam postao asistent na Bečkom anatomskom institutu. Za vrijeme studija bio sam aktivni član nacionalističkog njemačkog bratstva Die akademische Burschenschaft Allemania, to je stara organizacija, osnovana još 1815, ne vidim u tome ništa loše. Ne može čovjek samo učiti.

139 *Moj duhovni i znanstveni otac, čuveni Ferdinand Hochstetter, direktor Bečkog anatomskog instituta, umro je 1954. u 93. godini života. Ja nisam bio te sreće, umro sam relativno mlad, ni godinu dana nakon Ferdinanda, imao sam šezdeset sedam godina. Umro sam od moždane kapi dok sam radio na četvrtom tomu svog velebnog atlasa.*

Taj atlas moje je životno djelo. Dotjerujem ga od 1933, na njemu radim čitavog života. Ljudsko tijelo prepuno je tajni. Angažirao sam najbolje umjetnike. Lepier ih je predvodio, među njima bili su Ludwig Schrott, junior, umro je 1970, Karl Endtresser, on je umro 1978, i Franz Batke, koji je umro 1983. Nakon rata priključio im se Werner Platzer. Bila je to sjajna ekipa zdravih i talentiranih Arijevaca.

To što smo se svi mi odmah, 1933, učlanili u Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, nema nikakve veze s našim radom, nikakve. Kasnije, postali smo i aktivni članovi SA, Sturmabteilung, takozvanih smeđeokošuljaša, ali sve vrijeme ostao sam vjeran i glazbi; do smrti glazba je bila moja ljubavnica i moja inspiracija. Vjerovali smo u nacionalsocijalizam. I danas mnogi vjeruju, pa šta! Uo-

stalom, nikada me nisu optužili za ratne zločine. Malo sam odležao u savezničkom zatvorskom logoru kod Salzburga, jedno tri godine, onda su me pustili, ništa nisu dokazali. Bilo je to okrutno s njihove strane. Taj zatvor, taj zatvor — uništio me je. Izašao sam kao slomljen čovjek, u depresiji. Onda su mi oduzeli sva zvanja, sve titule. Svejedno, ostalo mi je moje čedo, moj atlas — smisao mog života. Do danas on se koristi širom svijeta, pretiskava se, preprodaje se, iz njega uče i liječnici i studenti, u medicini moj atlas je nezaobilazan, a s njim i ja. Eto, još uvijek sam ovdje. To je moja osveta.

Svašta se priča, o meni pišu svakojake gadarije. Do 1943. bio sam dekan Medicinskog fakulteta, a do 1945. rektor Bečkog sveučilišta. Pa što misle, da je to moglo tek tako?!

A i oni su mustre, ti koji nas optužuju. Trebalo im je pedeset godina da se saberu, da progovore. Kome to sada vrijedi? Prošlost je prošlost, napredak znanosti primarna je potreba društva, posebna potreba.

Devedesetih godina prošlog stoljeća, šezdeset godina nakon rata, tajne “velikih majstora” još uvijek izbijaju na površinu. Šezdeset godina nakon rata savjest i dalje vrši premetačinu vlastitih skrovišta, nikako da se smiri, kopa po arhivima i dosjeima, po sjećanjima preživjelih. Medicinski fakulteti i instituti, tvornice stakla, automobila, lijekova, tvornice čelika, banke, crkve, muzeji, groblja širom Austrije i Njemačke kriju trula trupla povijesnih ostataka ukopana u muljevito dno prošlosti, rastočena i nakazna. Prošlost nikako da potone, pluta vodama koje oko sebe šire smrad ali i dalje teku, ovdje, tamo, diljem svijeta; prošlost napada pamćenje, kopa po sjećanju, pokušava očistiti njegovo smetlište, veliki svjetski otpad. Ta patetično zakašnjela rabota, ta bljutava ljudska težnja za dobivanjem oprost za počinjene grijehe, neoprostive, ta čežnja za očišćenjem od grijeha, neočistivih, sprovodi se šapatom i spuštenim pogledom, u polutajnosti, nerado i kukavički.

Kažem ja, sve to danas je besmisleno. Što i ako jesam preuzeo tih 1400 leševa, točnije, 1377 komada; to

su bili mrtvi ljudi, njima je suđeno i Gestapo ih je pobio, a meni su trebali modeli za moj atlas.

Na Odjelu za histologiju i embriologiju Medicinskog fakulteta u Beču, tek 2000. godine pronađeno je 98 uzoraka raznih dijelova ljudskog tijela u formaldehidu, za koje je, prema naljepnicama na staklenkama, ustanovljeno da su dijelovi tijela ljudi tada osuđenih na smrt.

Pa šta? Ti uzorci tamo stoje od 1940. Mogli su se ranije sjetiti.

Krajem osamdesetih, Yad Vashem traži od Sveučilišta u Innsbrucku da pokrene istragu. Vjeruje se da neki od vaših uzoraka još uvijek leže na Anatomskom institutu. Sveučilište u Innsbrucku tada odbija bilo što poduzeti.

141

Vjerojatno su to dobri uzorci pa se čuvaju. Ja sam te uzorke birao, birao sam samo najbolje uzorke. Među tim uzorcima nije bilo mnogo Židova. Osim toga, valjda i danas postoji nekakva autonomija sveučilišta, zar ne?

Priznajem, odmah nakon Anschlusa očistio sam medicinski fakultet od Židova i ostalih nepoželjnih elemenata. U ono vrijeme to je bilo neophodno. Danas bih možda bio blaži, ali danas za poduzimanje takvih koraka nema potrebe, postoje drukčije metode. Bečko sveučilište spadalo je u vodeća evropska sveučilišta, moralo se nešto učiniti. Od 197 sveučilišnih radnika, otpustio sam 153, što samo dokazuje u kojoj su se mjeri nearijski elementi infiltrirali u našu sredinu. Pa, oni su bili u većini! Ne žalim ni za onom trojicom Nobelovaca,

na njihova mjesta došli su novi mladi čistokrvni Nijemci.

Profesore Pernkopfe, kad ste 1938. postavljeni za dekana Medicinskog fakulteta, u pristupnom govoru, obratili ste se liječnicima i studentima. Rekli ste: “Kao sadašnji i budući zdravstveni radnici, vaša zadaća je da — koristeći sve svoje profesionalne sposobnosti, sva svoja znanja — vodite brigu o ljudima čiji životi su vam povjereni na čuvanje. Vaša zadaća je raditi to ne samo u pozitivnom smislu, tako što ćete one najbolje poticati na razmnožavanje, nego i u negativnom smislu, tako što ćete eliminirati nesposobne i defektne. Način provođenja rasne higijene dobro vam je poznat: kontrola rađanja, slobodno razmnožavanje genetski podobnih, onih čija genetska i biološka konstitucija obećavaju rađanje zdravog potomstva; onemogućavanje razmnožavanja onih koji ne spadaju zajedno, onih čije se rase potiru, i konačno, primjena sterilizacije i ostalih metoda kako bi se kod budućih generacija isključila svaka mogućnost rađanja genetski inferiornih jedinki.” To ste izgovorili 1938, kad ideja o eutanaziji još nije ozvaničena, kad se holokaust jedva naslućivao.

142

Jesam! Bio sam dalekovidan. I danas tako mislim.

A, što ste se mene uhvatili?! Bilo je još liječnika, na drugim sveučilištima. I oni su se bavili znanstvenim radom. I oni su pohranjivali svoje uzorke u formaldehid. Pitajte njih.

Moj kolega, profesor Carl Schneider, šef Odjela za psihijatriju Sveučilišta u Heidelbergu, bavio se dječjom psihologijom. Svoja istraživanja obavljao je zahvaljujući nacističkom programu eutanazije, pa je radio s djecom unaprijed osuđenom na smrt. Nakon što su djeca umorena, Carl je njihove mozgove preparirao, a potom secirao. Sakupio je impozantnu kolekciju dječjih mozgova. Pitajte njega.

Ja sam se ubio 1946. Mene ostavite na miru.

Godine 1991. upućen je i službeni zahtjev Sveučilištu Ludwig-Maximilian u Münchenu da sprovede istragu o tvrdnjama kako se na njihovom Anatomskom institutu nalaze leševi obrezanih muškaraca koji su identificirani kao "ratni zarobljenici". Ali, kao i Vaše Sveučilište u Heidelbergu, i Münchensko oklijeva bilo što poduzeti. Do 1990. jedino sveučilišta u Tübingenu i Beču pokreću službene istrage. U početku, 1988, tadašnji direktor Anatomskog instituta u Tübingenu tvrdi kako od svih mikroskopskih preparata možda samo dva potječu od "eventualnih" žrtava nacističkog terora. Dvije godine kasnije, istražna komisija otkriva da je tokom rata 400 leševa dopremljeno na Institut. Imena svih stranih radnika koje su nacisti pobili nalazila su se uredno klasificirana u dosjeima Instituta. Nakon toga, sumnjivi uzorci, kao i oni neidentificiranog porijekla, sahranjeni su na izdvojenoj parceli Tübingenškog groblja na kojoj se inače pokapaju ostaci raskoma-

danih trupala koji se koriste u nastavi anatomije. Što velite profesore Schneideru?

Ne zanima me.

Još uvijek nije sprovedena službena istraga o ratnim aktivnostima Instituta Max Plank. Doduše, Društvo Max Plank uklonilo je ratnu kolekciju uzoraka i preparata iz Max Plank Instituta za cerebralna istraživanja u Frankfurtu, kao i iz Max Plank Instituta za psihijatriju u Münchenu, ali to je sve.

Baš me briga.

Ja sam mrtav. Pitajte malo profesora Hermann Stieva, ili, još bolje, doktora Juliusa Halervordena. Imate i Hirta i Vossa. Imate Watsela, direktora antropološkog odjela Bečkog muzeja, mnogi su me nadživjeli. Radili su i objavljivali, eksperimentirali su i stjecali slavu do smrti. Ja sam se ubio. Nemojte me više gnjaviti.

144

Profesor Stieve?

Bio sam vodeći anatomist na Sveučilištu u Berlinu i glavni u čuvenoj berlinskoj bolnici Charité. Rodio sam se 1886. a umro 1952. Pamćenje me slabo služi. Kao kroz maglu, sjećam se da sam proučavao ženski reproduktivni sistem. Nisam nikoga ubijao. Gestapo me je redovno obavještavao koje žene kani pogubiti i kada. Ja sam ih onda preuzimao. Rekao bih im kada će točno biti smaknute, onda bih pratio kako psihička trauma djeluje na njihov menstrualni ciklus. Nakon smaknuća, te mrtve žene i onako nikome nisu bile potrebne, nitko se za njih nije raspi-

tivao, nitko nije dolazio po njihova trupla. Mi smo im onda vadili jajnike, jajovode, maternicu i urološki trakt i vršili daljnja histološka istraživanja. Za dobrobit čovječanstva, u ime zdravlja žena koje dolaze.

Nakon rata bili ste dekan Medicinskog fakulteta Humboltovog sveučilišta tada u Istočnom Berlinu. Studentima ste izlagali rezultate svojih istraživanja o migraciji spermatozoida kod žena koje su pripadnici Gestapa silovali neposredno prije njihovog smaknuća. Priča se da je auditorij bio konsterniran.

145 *Tko ste vi da mene prozivate?! I to sada, kad sve je odavno završeno. Nitko mene nije ispitivao. I neće. Ja sam zadužio znanost. U berlinskoj bolnici Charité i dan danas postoji predavaonica koja nosi moje ime, a moja bista krasi jedno od predvorja. Dosadni ste.*

Profesore Hallervordene?

Da?

Bili ste direktor čuvenog Kaiser-Wilhelm instituta za istraživanje mozga. Kao uzorke za vaš znanstveni rad koristili ste ubijene psihijatrijske pacijente iz Brandenburga.

Sačinio sam najbogatiju kolekciju neuropatoloških uzoraka u svijetu. Brojala je nekoliko stotina ekspanata.

Povremeno ste čak i stanovali u “eutana-zijskom” gubilištu u Brandenburg.

Bolovali ste od kongenitalne neurološke bolesti...

koja je po meni i mom kolegi dobila ime Hallervorden-Spatzova bolest. Imam uzornu biografiju. Moja biografija ušla je u Antologiju utemeljitelja dječje neurologije, izdanje iz 1990.

koja se manifestira involuntarnim smetnjama, psihičkom agitacijom, smetnjama hoda, generaliziranom hipertenzijom, otežanim govorom i gutanjem. Možda ste se nadali da ćete u onim oštećenim mozgovima po kojima ste rovali pronaći rješenje za izlječenje vlastitog oštećenog uma?

Koješta! Umro sam u 83. godini, pri čistoj svijesti i savjesti.

Profesore Hirte, vi spadate među morbidnije kolekcionare.

146

Ja sam se ubio odmah '45. Prije Schneidera. Ostao sam upamćen kao supronalazač fluorescentnog mikroskopa, ja, profesor doktor August Hirt.

Planirali ste u Strasbourgu osnovati kolekciju lubanja svih rasa i naroda svijeta. U suradnji s nacističkim vlastima u plinske ste komore otpremili 86 poljskih Židova iz koncentracionog logora Natzweiler u okupiranoj Francuskoj, a potom njihova tijela prebacili u svoj institut. Nakon rata, francuski su studenti medicine neka od tih trupla secirali. Vršili ste užasne opite na ljudima koristeći iperit i fozgen.

Fozgen miriše na suježe sijeno. Obožavam miris fozgena. To je divan opojan miris.

147

Ja sam svjedok. Svoj iskaz dao sam Ruskoj komisiji za istraživanje ratnih zločina. Vodim se pod brojem 115. Bio sam bolničar u logoru Natzweiler. Jednoga dana iz Strasbourga došao je profesor Hirt, zatražio je da mu odaberem trideset mladih i snažnih zatvorenika i da ih izoliram u poseban blok. Nitko osim profesora, njegovog asistenta i mene u te prostorije nije imao pristup. Naređeno mi je da pratim tok bolesti. Evo što sam vidio: asistent i profesor zaštitili su lica gas-maskama. Onda su svakom zatvoreniku u dlan i s unutarnje strane nadlaktice ubrizgali 10 ccm neke tekućine, ne znam koje. Potom, deset zatvorenika dobilo je po petnaest kapi Vogana, deset po osam kapi, a preostalih deset nije dobilo ništa. Pacijenti su smješteni u krevete i ispruženim rukama čekali su jedan sat. Iste večeri zatvorenici su počeli urlati od boli. Na mjestu gdje je zatvorenicima ubrizgana tekućina pojavile su se opekline koje su se ubrzo proširile po čitavom tijelu. Svi su se žalili na bolove u očima i plućima. Pokušao sam im pomoći, ali moji napori bili su uzaludni. U ponoć, otišao sam na spavanje. Kad sam se probudio, shvatio sam da imam problema s vidom. Profesorov asistent deset dana fotografirao je pacijente kojima nije pružana nikakva pomoć. Urlali su kao životinje. Bili su na rubu ludila. Prvi zatvorenik umro je nakon dva tjedna, 21. prosinca 1942. Njegovo tijelo odmah je otpremljeno u Strasbourg. Tijela ostalih preminulih pacijenata zadržana su u logoru. Autopsija, kojoj sam prisustvovao, obavljena je na licu mjesta. Mozak svih preminulih bio je skvrčen, pluća nagrižena i sasušena, jetra također. Preživjeli pacijenti ostali su djelomično slijepi i teško su disali.

*Što se sad može. Takva su bila vremena. Opi-
ti s bojnim otrovima vrše se od pamtivijeka. Svuda
po svijetu, i u Americi, dan danas. I kad nema rato-
va. Kad nema ratova, vode se pripreme za buduće
ratove.*

A ja? Mene ništa ne pitate.

Profesor Voss?

*Da. Bio sam dekan medicinskog fakulteta Reichsu-
niversiteta u Poznanu. Želio sam biti kipar. Savrše-
no poznajem anatomiju ljudskog tijela. Nakon rata,
od 1948. do 1952, držao sam katedru u Hallu,
potom u Jeni, sve do 1962. Onda sam umirovljen.
Sa 68 godina postao sam profesor emeritus na
Anatomskom institutu u Greifswaldu. Tamo je bilo
lijepo, pokraj mora, daleko od Poljske, ne volim
Poljsku. Ni Poljake. Umro sam 1987.*

148

*Za vrijeme rata preparirali ste kosti ubi-
jenih Poljaka i prodavali ih. Na Ana-
tomskom institutu u Poznanu pravili ste
posmrtno maske i torza od Židova ubije-
nih u obližnjem koncentracionom lo-
goru.*

*To nema veze s istinom. Watsel je u bečkom muzeju
postavljao izložbu lubanja različitih rasa, ja sam mu
pomagao. Zar mislite da bih doživio sve ove počasti
da sam tokom rata radio nedopuštene stvari? Pa
moja Taschenbuch der Anatomie doživjela
je sedamnaest njemačkih izdanja, prevedena je na
španjolski i na poljski. Bio je to najpopularniji udž-
benik anatomije ikada tiskan u Njemačkoj.*

*Ne treba biti naivan. Ja sam bio sitna riba.
Nema apsolutno nevinih.*

Znate li da kosti svijetle?

Naravno da svijetle, imaju fosfora.

Znate li da polja oko Auschwitza svijetle?
Noću, kad je mjesec pun?

Živio sam više na sjeveru, ne bih znao.

Kapušćinski je negdje zapisao: Čovjekov život je dovoljan za jednu grešku. Jedna greška je dovoljna da se precrta cio život. Kasnije je dovoljno do posljednjeg dana nositi križ. Greška je isto što i izvršeno samoubojstvo, s tim što je raspoređeno u vremenu.

149 *Kapušćinski? Znate li što je još taj Kapušćinski rekao? Taj Poljak Kapušćinski. Sve se ponavlja, to je rekao. Ponavljanje je ključ i zagonetka, to je kazao. Znamo da će ponovno biti isto, iako težimo da se ponovi. Sve se vrći oko toga: želja za ponavljanjem, strah od ponavljanja. Ritam ponavljanja. Čovjek je rob. Pitanje glasi: odakle ponavljanja crpu snagu za beskonačna ponavljanja?*

Protrčite malo kroz povijest. Kad su eksperimenti u pitanju, zašto se čovječanstvo uhvatilo nas esesovaca. Imali smo od koga učiti. Japanci, Amerikanci, multinacionalne kompanije. Tvornice lijekova diljem svijeta i danas izvode opite na ljudima, proizvode novo biološko oružje. U ime budućnosti. U ime napretka.

Žovem se Walter Benjamin. Sjetite se slike Paula Kleea, "Angelus Novus". "Angelus Novus" je anđeo povijesti. Ima ljudsko lice, ali ptičja krila i kandže.

Lice mu je okrenuto prošlosti. Ono što mi vidimo kao lanac događaja, on vidi kao jednu jedinu katastrofu koja neprekidno gomila ruševine na ruševinama i baca mu ih pred noge. Rado bi se zaustavio, budio mrtve i sastavljao ono što je razbijeno. Ali iz raja puše tako snažna oluja da mu je razapela krila i anđeo ih više ne može sklopiti. Ta oluja nezadrživo ga goni u budućnost, kojoj okreće leđa dok gomila ruševina pred njim raste do neba. Ono što nazivamo napretkom jest ta oluja.

mala nepotpuna kronologija obavljanja medicinskih eksperimenata na ljudima u ime mira, demokracije i napretka čovječanstva

I. stoljeće p. n. e. Kleopatra smišlja pokus kojim želi provjeriti istinitost tvrdnje da je za formiranje muškog fetusa potrebno 40, a za formiranje ženskog — 80 dana. Kad vlasti njezine pomagačice osuđuju na smrt, ona ih “daje oploditi” i nakon određenog perioda trudnoće naređuje da ih se “otvori” kako bi potkrijepila svoje tvrdnje.

1845-1849. James Marion Sims, američki ginekolog i kirurg, jedan od velikana moderne medicine (konstruirao je kiretu koja je i danas u upotrebi), bez anestezije, vrši eksperimentalne kirurške intervencije na Crnkinjama koje kupuje na trgovima za robove. Mnoge “pacijentice” umiru. Poznat je slučaj žene nad kojom obavlja 34 eksperimentalna zahvata zbog prolapsa maternice.

151

1885. William Williams Keen obraća se maturanticama Medicinske škole u Philadelphiji: “Eksperimentiranje je neizbježno. Moramo otkrivati nove metode liječenja i unapređivati stare. Te metode moraju se ispitivati na pacijentima. Ili na vama. Birajte što vam je draže.”

1891. Dr. Carl Janson iz Stockholma obznanjuje da je koristio četrnaestoro djece iz obližnjeg sirotišta za ispitivanje svog cjepiva protiv velikih boginja. “Imao sam dovoljno životinja”, izjavio je, “ali njihovo održavanje previše me je koštalo.”

1897. Talijanski bakteriolog Sanelli vrši pokuse na petorici pacijenata tražeći lijek protiv žute groznice.

1900. Walter Reed injekcijama kultiviranih bakterija inficira dvadeset dvojicu španjolskih emigranata s Kube, obećavši svakom “pacijentu” platiti sto dolara ako preživi, odnosno dvjesto ako se zarazi.

1906. Dr. Richard Strong, profesor tropske medicine na Harvardu, eksperimentira s bacilima kolere na zatvorenicima s Filipina, pri čemu trinaest ljudi umire.

1915. Američki Ured za javno zdravstvo umjetno izaziva pelagru kod dvanaestorice zatvorenika iz države Mississippi.

1919-1922. Eksperimenti transplantacije testisa na pet stotina zatvorenika San Quentina.

1931. U Lübecku, Njemačka, sedamdeset petero djece umire nakon što su im u eksperimentalne svrhe ubrizgavani živi bacili tuberkuloze.

1938. Japanci u Pingfanu, 25 kilometara od Harbina, osnivaju zloglasnu Jedinicu 731 koja pod izlikom da se bavi pročišćavanjem voda zapravo usavršava biološko oružje. Od 1942. do 1945, pod vodstvom doktora Ishiija, Jedinica 731 u Mandžuriji izvodi medicinske eksperimente na desetinama tisuća kineskih vojnika i civila poslanih u Pingfan. U Pingfanu liječnici Jedinice 731 zarobljenike nazivane "marutama", odnosno "trupcima", "cijepe" bubonskom kugom, kolerom, antraksom, nakon čega ih žive otvaraju a oni urlaju. Tokom jednog desetljeća stotine tisuća ljudi pobijeno je. Nikada u Japanu nije došlo ni do kakvog suđenja za počinjene ratne zločine. Godine 1945. japanske jedinice bombardiraju stožer Jedinice 731; kako bi prikrio svoja nedjela, "mozak" eksperimentalnih istraživa-nja, dr. Ishii, naređuje da se 150 preostalih "trupaca" pobije. Re-zultate vivisekcija izvršenih nad kineskim "trupcima" Amerikanci 1946. smatraju toliko značajnim da s odgovornim liječnicima sklapaju "deal". Vi nama podatke, mi vama slobodu. Dr. Hisato Joshimura nakon rata svoje stručno znanje o utjecaju ekstremnih temperatura na ljudski organizam koristi za pružanje savjeta ja-panskoj ekspediciji na Južni pol. Dr. Masaji Kitano, koji je obavio mnoge eksperimentalne operacije, postaje rukovodilac Zelenog križa, najvećeg zavoda za preradu krvi u Japanu. Većina Japanaca za priču o Jedinici 731 prvi put saznaje 1982, nakon objavljivanja romana Seichija Morimure *Đavolja nezasiťnost*.

152

Ja sam San Ling. Imam sedamnaest godina. Živim u Kini, u predgrađu Harbina. Moji roditelji su tvornički radnici, ponekad i ja radim u tvornici. Siro-mašni smo. Imam starijeg brata. On se bavi politi-kom, ali to je tajna. Član je Komunističke partije. Mi se borimo protiv Japanaca, rekao mi je, Japanci nam ne žele dobro, rekao je.

Jednog dana u tvornicu je došla japanska vojna policija i odvela me na ispitivanje. Tri dana su

me ispitivali ali nisam znala što da im kažem, ne znam zašto su me ispitivali. Malo su spominjali mog brata, ne mnogo. Ništa im nisam rekla. Tukli su me. Urlali su. Bila sam jako žedna. Ja sam sitna, ali sam izdržljiva. Onda su doveli jednu ženu. Mene i tu ženu vezali su lancima, moju nogu za njezinu, i moju ruku s njezinom. Onda su nas tako vezane ubacili u kamion. Stigle smo u zatvor.

U ćeliju su dovodili muškarce. Ti muškarci su me silovali. Do tada nisam imala odnose s muškarcima. Imam sedamnaest godina, jako sam sitna. Kasnije su mi rekli, zapravo šapnula mi je jedna sestra, da su svi ti muškarci spolno zaraženi. Inače, ti muškarci bili su zatvorenici. Bili su prljavi. I smrdljivi. Stalno sam povraćala nešto žuto. Trbuh mi je rastao. Rekli su mi, rodit ćeš, onda sam rodila dječaka. Dva dana nakon poroda ponovno su me uveli u ambulantu, zapravo u operacionu dvoranu. Tako je bila još jedna djevojka.

153

Ja, Tamara Mazursky. U toj dvorani nalazila su se dva stola s onim uzengijama u koje ženama stavljaju stopala. Bilo je hladno. Imam devetnaest godina. Ja sam Ruskinja, rodila sam se u Harbinu. Moja obitelj već dvadeset godina živi u Harbinu, imamo pekara. I ja radim u pekari. Imam zaručnika. Jednog dana kad sam se vraćala kući policija me je samo pokupila s ulice. Dovedi su me u ovaj zatvor. Silovalo me je najmanje deset zatvorenika, ne znam zašto. Poslije mi je sestra rekla da sam zaražena. Pojavili su mi se bolovi u donjem dijelu trbuha, strašni bolovi. Liječnici su me često posjećivali ali nisu mi davali nikakve lijekove. Naredili su mi da se popnem na stol.

I meni.

Obje smo se popele.

Onda su rekli moramo vas otvoriti.

Jedan doktor rekao je bez anestezije, na živo, rekao je.

*Bilo je strašno. Krv je šikljala na sve strane, do stro-
pa. Boljelo je do ludila.*

*Vadili su nam organe. Jajnike stavi ovdje rekao
je jedan liječnik. Maternicu, ondje.*

Onda smo umrle. Tamo na stolu. Obje.

Onda su nas spalili.

- 1939-1945.** U povijesti čovječanstva najstrašniji masovni Medicinski eksperimenti širom Trećeg Reicha, provedeni u logorima, zatvorima i bolnicama.
- 1944.** U Centru za atomska istraživanja u Oak Ridgeu, SAD, za potrebe projekta "Manhattan", vojnici se "cijepe" s 4,7 mikrograma plutonija.
- 1946-1953.** Američka Komisija za atomsku energiju sponzorira istraživanja u školama za mentalno retardiranu djecu u Fernaldu i Wrenthamu, država Massachusetts, u kojima se učenicima za doručak serviraju zobene pahuljice s radioaktivnim izotopima. Godine 1949. Komisija za atomsku energiju proučava rezultate eksperimenta.
- 1940-1950.** U Americi, pokusi na pacijentima pod vodstvom dr. Camerona: lišavanje sna i provođenje elektrokonvulzivne terapije uz primjenu narkotika poput LSD-a. Nakon "terapije", pacijenti više ne funkcioniraju normalno. Od 1950, eksperimente dr. Camerona sponzorira CIA.
- 1950.** Dr. Joseph Stokes sa Sveučilišta u Pennsylvaniji 200 zatvorenica namjerno inficira virusom herpesa.
- 1951-1960.** Sveučilište u Pennsylvaniji sklapa ugovor s Vojskom SAD na temelju kojeg izvodi na stotine psihofarmakoloških eksperimenata nad zatvorenicima širom Pennsylvanije.
- 1952-1974.** Dermatolog dr. Albert Kligman sa Sveučilišta u Pennsylvaniji izvodi na stotine pokusa na koži zatvorenika u Holmesburgu. "Ne osjećam se krivim", izjavio je. "Nisam vidio ljude, pred očima su mi bile samo plahte ljudske kože."
- 1952.** Pacijentu Henryju Blaueru, na Institutu za psihijatriju Sveučilišta Columbia, ubrizgana je smrtonosna doza meskalina. Sponzor

eksperimenta, američko Ministarstvo obrane, dokaze i podatke skriva 23 godine.

- 1953-1957.** Centar za atomska istraživanja u Oak Ridgeu sponzorira injekcije uranija jedanaestorici pacijenata Opće bolnice u Bostonu.
- 1953-1973.** U osamdeset ustanova i na stotinama ljudi, u okviru *mind control* projekta pod tajnim imenom "MK-ULTRA", CIA provodi eksperimente ispiranja mozga uz primjenu LSD-a.
- 1953-1970.** Vojska SAD eksperimentira LSD-om na vojnicima u Fort Detricku.
- 1950-1972.** Mentalno zaostala djeca iz Willowbrook škole u državi New York namjerno zaražena hepatitisom u cilju pronalaženja cjepiva. Prijem u ustanovu uvjetovan je učestvovanjem u istraživanju.
- 1956.** Dr. Albert Sabin isprobava eksperimentalno cjepivo protiv dječje paralize na 133 zatvorenika iz države Ohio.
- 1962.** Žive stanice raka ubrizgane dvadeset i dvoma starijim pacijentima u Židovskoj bolnici za kronične bolesti u Brooklynu.
- 1963-1973.** Tada vodeći endokrinolog Dr. Carl Heller na zatvorenicima iz Oregona i Washingtona izvodi eksperimente rendgenskim zračenjem testisa, dajući im po pet dolara mjesečno i sto dolara nakon vazektomije, čime je pokus okončan.
- 1965-1966.** Sveučilište u Pennsylvaniji, pod ugovorom s Dow Chemicalom, na zatvorenicima u Holmesburgu izvodi eksperimente dioxinom.
- 1991.** Na klinici Californijskog sveučilišta u Los Angelesu, Tony LaMadrid ubija se nakon učestvovanja u pokusu o relapsu shizofrenih bolesnika pošto im se uskrate lijekovi.
- 1993.** U Seattleu, u Fred Hutchinson bolnici za maligne bolesti, Kathryn Hamilton umire 44 dana nakon učestvovanja u eksperimentu s oboljelima od karcinoma dojke.
- 1994.** List "The Albuquerque Tribune" objavljuje podatke o pokusima iz 40-tih, vršenim na mentalno retardiranim pacijentima koji su podvrgavani tajnom zračenju i "terapiji" injekcijama plutonija.
- 1995.** Američko Ministarstvo energetike objavljuje studiju o eksperimentima radijacije na ljudima koje je, s Komisijom za atomsku energiju, provodilo od četrdesetih do sedamdesetih godina prošloga stoljeća. U izvještaju se navodi popis i opis 150 plus 275 slučajeva.

- 1997.** “New York Times” objavljuje podatke o eksperimentu placebo-lijekovima koje je sponzorirala američka vlada. Tom prilikom trudnicama iz Afrike zaraženim virusom HIV-a uskraćeno je liječenje.
- 1997.** Američka Uprava za hranu i lijekove (FDA) farmaceutskim kompanijama daje golemi financijski poticaj ukoliko se odluče vršiti opite s lijekovima na djeci. Poticaj svakoj kompaniji može donijeti dobit od 900 milijuna dolara.
- 1999.** Osamnaestogodišnja Jesse Gelsinger umire na klinici Sveučilišta u Pennsylvaniji nakon što je učestvovala u eksperimentalnoj terapiji genima, pri čemu joj je ubrizgano 37 bilijuna čestica adenovirusa.
- 2000.** “The Washington Post” otkriva neetičko eksperimentiranje na stanovnicima iz ruralne Kine koje je financirala američka vlada. Genetičke eksperimente vodili su znanstvenici s američkog sveučilišta Harvard.

JESTE LI IM UPAMTILI IMENA?
NE, BILA JE SUBOTA.
(razgovor na autobusnoj stanici)

156